

BAJAI HONPOLGÁR

2013. május

XXIV. évfolyam 5. (270) szám

Ára: 250 Ft

Vonulás közben megpihenő fekete gólyák

Fotó: Mórocz Attila

A dualizmus egy jellegzetes hitelintézete Baján

130 éve alapították a bajai zálogházat

A magyarországi zálogházak

A pénz megjelenésével párhuzamosan jelent meg a záloghitelezés, mint a pénzkölcsönzés egyik alapvető formája. A fizetőeszközként korlátozottan rendelkezésre álló nemesfémkészlet miatt a hitelek igen drágák voltak, a magas kamatok viszont a korabeli „vállalkozások” megvalósítását gátolták. A kisebb összegű kölcsönök lebonyolítására születtek meg a zálogügyletek, és a zálogtárgyak őrzésére a zálogházak. Már az ókori Kínában is feljegyeztek zálogügyleteket, de az ókori görögök és a rómaiak is pontosan nyilvántartották őket. A mai zálogházak elődjét

1462-ben alapították ferences szerzetesek Itáliában, a perusinai zálogház volt az első egyházi-állami zálogház. Innentől kezdve Európában a kereskedelmi bankok hiánya miatt gyorsan terjedt az intézmény, az egyház és az állam mellett magánemberek is alapítottak zálogházakat. Magyarországon 1773-ban alapított Mária Terézia zálogházat Pozsonyban, de ezt 1787-ben II. József Budára költöztette, majd 1802-ben tovább költözött Pestre a mai V. kerületi Szerb utca és Király Pál utca sarkára. A záloghitelezés gyakorlata 1773-tól egészen 1881-ig nem változott. A kiegyezés után létrejövő dualista állam-

szervezet, a politikai biztonság kedvezett a gazdasági fejlődésnek, ezért megnöttek a hitel igények, amelyeket a gyenge lábakon álló kereskedelmi bankok nem tudtak kielégíteni. A pénzhiányt a zálogházak oldották meg. Az 1870-es években az egyik legjobban jövedelmező pénzügyi szolgáltatásnak bizonyult a zálogházak létesítése, így az állam mellett magánszemélyek is szívesen alapítottak ilyet.

A magánzálogházak és az állami zálogházak közötti verseny letörésére és az egyre kaotikusabbá váló kézi zálogügyletek szabályozására alkotta meg az országgyűlés az 1881. évi XIV. törvénycikket a kézi-

zálogkölcönügyletről. A törvény legvitatottabb pontja a kamatmaximalizálás volt, mert ezzel egyértelműen gátolta a szabad versenyt a piacon, és előnyt biztosított az állami intézményeknek. Emellett a törvény szabályozta a zálogházak működését és a közvetítői hálózatot is.

A bajai zálogház

Az 1881. évi zálogházi törvény nagy lökést adott az állami zálogházak létrehozásához. 1881 tavaszán összeírták a törvényhatóságok a területükön működő állami, egyházi és magán zálogházakat. A törvény 19. §-a hangsúlyozta az állami – törvényhatósági – zálogházak szükségességét, azaz minden önálló törvényhatóság a köteleességének érezhette, hogy saját zálogházat alapítson. A bajai zálogház alapításának szükségességére az 1882. október 18-án keletkezett levél utal. A Drescher Ede polgármesternek címzett levél leszögezi egy városi intézmény felállításának szükségességét, természetesen a lehető legkisebb anyagi ráfordítással. Az intézmény székhelyének a városházát jelölték meg.

A korabeli szokásoknak megfelelően Baja megkérte több magyarországi törvényhatósági jogú város zálogházi szabályrendeletét, hogy könnyebben kialakíthassa a sajátját. Elsősorban a székesfehérvári szabályozást vették át. Az 1883. február 20-án a rendőrfőnök jóváhagyásával elkészült a bajai zálogház működési és szolgálati szabályzata, melyet jóváhagyás végett felküldtek a földművelésügyi-, ipari- és kereskedelmi minisztériumba. A miniszter bizonyos helyeken kiegészítéseket és pontosításokat javasolt, így a módosított, végleges forma csak május 16-án került ismét a miniszter elé, aki azt elfogadta. A városi közgyűlés elé 1883. június 14-én került a rendelet, amelyet egyhangúan elfogadtak.

„Kivonat

Baja város törvényhatósági bizottságával 1883. évi június hó 14-én Drescher Ede polgármester elnöklete alatt megtartott rendes közgyűlés jegyzőkönyvéből.

106. közgy. 5823. kig. 883

Olvastott a városi tanácsnak a város mint erkölcsi testület által felsőbbi jóváhagyással létesített hatósági zálogkölcön intézet kezelési és szolgálati szabályainak a nagyméltóságú m. kir. földművelés- ipar és kereskedelemügyi minisztérium f. é. május 6-án 20151. sz. a. közölt észrevételek szerint eszközölt módosítása és kiegészítése előadatik.

Határozat

A városi tanács betervezése elfogadtatik, s miután a módosítás és kiegészítés a miniszteri észrevételek szerint eszközöltetett, az alább egybefoglalt kezelési és szolgálati szabály ezennel életbe léptetik; polgármester úr pedig felhatalmaztatik, hogy a takarékpénztártól tizenötezer forint erejéig a zálogintézet részére megkívántató pénzt folyó számlára 6% kamattal, annyszor; mennyiszer kívántatik felvehesse.

Kezelési és szolgálati szabály

Önálló törvényhatósági joggal felruházott Baja város hatósági zálogintézetében.

1. §

Hogy azoknak, kiket szükség vagy könnyelműség nyomorba hajt, Baja város közönsége olcsóbb segílyt nyújthasson mint a magán zálogházak, a hatósági zálogintézet felállításának főczélja: minden ingóságra és értéktárgyra a törvényben meghatározott kamatlábon alul is kölcsönt nyújtani.

2. §

A városi zálogház a városház hátsó félre eső részében állittatik fel. A helységben történhető esetleges változás közhírré fog tétetni.

3. §

A városi zálogház a pénztár vezetése, zálogtárgyak becslése, kezelése, könyvek vezetése, kimutatások kiállítása, szóval az összes végzendők teljesítése egy vezető hivatalnokra bízatik, ki mellé segédkezésre egy, – a forgalom emelkedésével vagy a szükséghez képest több kezelő személy illetve szolgál rendeltetik.

4. §

A zálogház összes személyzetét a polgármester nevezi ki, fegyelmi jogot azok fölött fellebbezés kizárásával ő gyakorol, és azok elbocsátása a polgármester jogköréhez tartozik.

5. §

A zálogháznál alkalmazott kezelő személyek és szolgálak az üzlet ideiglenes voltánál fogva nyugdíj jogosultsággal nem bírnak.

6. §

A vezető hivatalnok 600 forint biztosítékot tartozik készpénzben óvadék képes papírban, vagy fekvő birtokra kettős biztosítékra betáblázott kötelezvényben letenni.

A vezető hivatalnok összes vagyona erejéig felelősséggel tartozik a zálogüzlet törvény szerinti helyes, rendes hű kezeléséért, cselekvéséből, mulasztásából, valamint a zálogüzletben alkalmazott egyének tettei és mulasztásaiból eredt károkért és különösen felelősséggel tartozik azért, hogy a zálogtárgyak eladási árából a kölcsöntőke és kamatai biztosítva és fedezve legyenek.

7. §

A vezető hivatalnok első sorban felelőségének érintetlen hagyása mellett, előre nem látható esélyekkel szemben netáni károsodások elleni biztosításul az üzlet tiszta jövedelmének 25% egy zálogházi tartalék-alap képzésére fordittatik.

8. §

A vezető hivatalnok fizetése évi 700 forintban, a másodhivatalnoké 500 forintban, az első szolgálta fizetése 300 forintban, a többi szolgáltaé 250 forintban állapittatik meg. A vezető hivatalnok ezenkívül a tiszta nyereségből évenként a tanács által meghatározandó jutalomban részesül.

9. §

A zálogüzlet kezelése a könyvek vezetése és egyéb teendők az 1881-ik évi XIV. t. cz. intézkedései egész terjedelmükben a kibocsátott és kibocsátandó miniszteri rendeletek; – ezen szolgálati szabályzat, – és a még netán kibocsátandó szolgálati utasítás alapján eszközöltetik.

10. §

A vezető hivatalnok kötelessége a zálogtárgyaknak tűzkár elleni biztosításáról gondoskodni.

11. §

A zálogüzlet ügykezelését és pénztárt havonként legalább egyszer ellenőrzés céljából a városi főszámvevő átvizsgálni köteles. A zálogintézeti pénztár ezen felül negyedévenként a polgármester, főszámvevő és tiszti főügyészből álló bizottság által is felülvizsgálendő lesz.

12. §

A törvényben előirt minták szerint vezetendő könyveken kívül egy napló (:journal:) vezetendő, mely az ügyforgalmat, a történt kiadást és bevételeket mindig pontosan feltüntesse, s a mely napló naponként lezárassék. Vezetendő ezenkívül nyilvántartás.

13. §

A városi zálogháznak a közönség rendelkezésére nyitva kell állani a katolikus naptár szerinti köznapokon – és pedig minden év április hó 1-től október hó 1-ig reggel 6 órától dél után 1 óráig; – az év október 1-től április 1-ig terjedő idő alatt reggeli 7 órától dél után 2 óráig; – vasár- és ünnep napokon reggel 6 illetőleg 7 órától dél előtt 10 óráig.

14. §

A városi zálogház értéktárgyak, papírok és ékszerekre nyújtott kölcsön után 12%-os – egyéb ingóságok után 18% kamatot számít. A 12% illetőleg 18% kölcsöndíjba az 1881-ik év XIV. t. cz. 11-ik §-a értelmében minden nemű díjak és illetékek, s így az állambélyegdíj is bele értendő.

A kamatok esetleges leszállítását a városi tanács, – felemelését pedig a nagymélt. M. kir. ipar- és kereskedelemügyi miniszter határozza meg.

15. §

A városi zálogház megszüntét a törvényhatósági közgyűlés bármi okból kimondhatja, és a felszámolást elrendelhető, ilyenmű határozat azonban annak fogantatásá-

előtte indokaival együtt jóváhagyás végett a nagym. m. kir. földművelés- ipar és kereskedelemügyi miniszterhez felterjesztendő.

Kivonat hitelül kiadta:

Baján 1883. május 16-án”

A városházán működő állami zálogház komoly figyelmet kapott Baján. Többen is szerettek volna ott dolgozni vezetőként

vagy szolgaként, annak ellenére, hogy ezzel nem járt együtt nyugdíj jogosultság. A korabeli lassú és körülményes hitelezés mellett a zálogház létjogosultsága folyamatos maradt, kisebb törvényi változtatásokkal – az 1891. és 1892. évi, valamint az 1920. évi törvények – 1951-es átalakításáig működött.

Sarlós István

Dzsentrítörténet

– A szentségit a tehetetlen fajtátnak! – üvöltötte a főhadnagy. – Karcerbe dugatom az egész bandát, vagy a disznók mellé osztom be. A büdös kurva életbe a két ocsmány parasztnak, hogy nem bírnak el egy lóval!

A patkolókovács, természetes ember ing nélkül, csak bőrkötény volt elébe kötve, riadtan nézte a tisztet, akinek rövide vágott, vékony bajusza remegett vastag ajkai fölött, s összenőtt szemöldöke vészjóslóan emelkedett a homlokához tehetetlen dühében. A telivér pej ló felhorkant, nyerített, hörgött, rázta a fejét, de nem tudott kitörni a karámból, pedig minden igyekezet megvolt benne. Az egyik legény ott állt a fejénél a „pipával”, a hurkot már feltette a pófájára, de megcsavarni nem tudta, a másikat pedig nem sikerült megtartania a bal hátsó lábat, amelyről hiányzott a patkó.

S ez a másik, a tisztiszolga ekkor előre lépett, haptákba vágta magát, s mielőtt a tiszt megfenyíthette volna, már mondta is:

– Herr Oberleutnant, ich melde gehorsamst... ennek a lónak beteg a lába... Nem lenne szabad ezt most megpatkolni...

A tiszt keze már-már pofonra lendült, de végül visszafogta magát.

– Mit beszélsz te itten? Hogy ez a ló beteg? Honnan veszed ezt a baromságot?

– Ich melde gehorsamst... lóval foglalkozó ember voltam én odahaza is. Roszszul volt ez az állat patkolva, a szeg megsérthette a lábát, s még nem gyógyult meg.

– Na, ide figyelj, te piszkos gazember! Most elmész, megkeresed az állatorvos százados urat, és megmondod neki, tisztelettel kéretem, hogy jöjjön ide! De ha hazudtál, akkor a keserves Isten irgalmazzon neked.

Ez a reggeli eset járt Gálos Richárd főhadnagy fejében, miközben elhaladt a Spitzer Károly és Fiai Szesz- és Élesztőgyára mellett, s befordult a Kölcsey utcába. A legényének sajnos igaza volt, s benne némi szégyenérzet támadt oktan indulatáért, és lovának az állapota is aggodalommal töltötte el. A városközpont felé igyekezett, de a magyar királyi 4. honvéd huszárezred

bajai osztályának emeletes, díszes kerttel övezett kaszárnyái tisztas távolságra voltak innen. A Haynald utca sarkán belépett egy trafikba, hogy cigarettát vegyen magának, majd a ferencesek kertjének kerítése mentén haladva elérte a Szent Antal utcát, ahová valójában igyekezett.

Tavaly egy lőkerti mulatságon mutatták be Mayer Kálmán járásbíró lányának, aki Pola Negri-formára vágott, szőke hajával hívta fel magára a figyelmet, de természetes viselkedése, könnyen mosolyra hajló arca is vonzóvá tette. Gálos a lány édesapját már korábbról ismerte, s ez némi helyzeti előnyt jelentett számára az udvarlás kezdetén. Mostanában ez a kapcsolat kezdett komolyra fordulni. Terka határozott vonzalmat mutatott iránta, s a család sem látott semmi kivetni valót abban, hogy a szabadkai ügyvéd fia egyre gyakrabban megfordult a Szent Antal utcai házában.

Az utca zárt sorban álló házait kocsibehajtásra alkalmas fedett kapualj kötötte össze. A Mayer-házban innen lépcső vezetett a zárt gang bejáratához, s a hosszú, L-alakú folyosóról nyíltak sorban az ajtók a különböző helyiségekbe. Richárd határozott léptekkel haladt el a faládákba ültetett leanderek mellett, majd kopogás után benyitott a szalonba.

– Csókolom a kezét a hölgyeknek! Úgy látom, nem a legjobbkor érkeztem!

– Dehogynem, kedves Richárd, dehogynem! – fordult felé a járásbíró. – Jöjjön, segítsen Terkának szövetet választani! Mit gondolsz, ez a diszkrét zöld lenne jobb, vagy az a kék? Encián? – fordult a buzgó kereskedősegédhez, aki a mintákat hozta. – Egy kis kosztümöt szeretnék neki varratni a Keresztény Leányok Egyesülete felolvasóestjére.

A segéd udvariasan bölintott a kérdésre, az anya pedig folytatta:

– Nem frivol kissé ez az encián? Bár egy tizenkilenc éves lány még bármilyen színt választhat, ugye?

– Húsz, anya! Húsz! Ráérsz fiatalítani tíz év múlva is.

A főhadnagy elmosolyodott, s ha már nem kerülhette el az állásfoglalást, hát megtette:

– Én a kékre szavaznék. Jól megy a Terka szeme színéhez.

– Maga diplomata! De méltányolom, hogy szempontja van – mondta az anya.

– Nagyságos asszonyom, nekem szempont van – s a szókört jelentősen kihangsúlyozta –, nagyon szép szem pontom.

Közben halkán nyílt az ajtó, s az utolsó mondatra belépett Mayer járásbíró:

– Csak azt ne feledd, fiam, hogy ami neked szem pont, az nekem a szemem fénye! – kapcsolódott be a beszélgetésbe.

A fiatalember könnyedén összecsapta a bokáit, meghajolt az érkező felé, s már ríposztzott is:

– Ez az egyetlen, amiért versenyre mennék kelni Kálmán bátyámmal.

– Gratulálok! Udvarolni, azt tudsz. Akár csak az apád. Apropó: hogy van az apád? Teszi-e még a szépet a szabadkai szépaszszonyoknak?

– A gavallér gavallér akkor is, ha öregszik.

– Valóban! Különösen, ha bankóktól vastag a tárcája.

A bíró mondata annyira simán gördült, hogy Richárd nem tudta eldönteni, éle van-e a szavaknak. Annyit tudott, hogy az apja és a bíró egy osztályba járt hajdan a szabadkai gimnáziumban, de köztük lévő sűrűlódásról sosem hallott. Nem volt ideje azonban töprengeni, mert az apa ellentmondást nem tűrően invitálta:

– Gyere fiam, hagyjuk a hölgyeket! Ilyen fontos döntésben nem szabad befolyásolni őket. Igyunk egy korty törkölyt, elég engedetlen napom volt máma –, s megindult a szalonból az ebédlőbe vezető ajtó felé.

Talán három hét is eltelt a szövetválogatás óta. Richárd jól emlékezett, hogy akkor még nem virágzott az akác, most meg a fehér szirmokat, amelyek menyasszonyi csipkéhez teszik hasonlóná végig az utca hosszán a fák lombkoronáját, méhek dön-

gik körül, s lehullott száraz szirmokkal van tele a járda.

Ült a szalon egy karfátlan fotelijében, keresztbe tett lábán a huszár csizma oly fényesen csillogott, hogy arcának tükörképét látta benne. Terkára várt, hogy elkísérje a Nemzeti Szállóba, arra a bizonyos felolvasóestre, s biztos volt benne, hogy a lány kék kosztümben lép majd a szalonba. Felállt, az ablakhoz sétált, s az egyenruha egyenesen feszült rajta. Meg kellene már egyszer dicsérnem a tisztiszolgámat – gondolta. – Derék, jóra való bunyevác legény, jól a gondomat viseli.

A kiscseléd lépett a szalonba az ebédlő felől, s egy tálka frissen sült pogácsát tett elé az asztalra.

– Tessen parancsolni, még meleg!

Terka itt a legszebb, állapította meg magában Richárd, amikor helyet foglaltak a Nemzeti Szálló nagytermében. A varrónő remekelt, a kék kosztüm teltebbé, asszonyosabbá tette a lány nyúlánk alakját. Hatan ülték körül az asztalt. A két Csátaljai fiú, Alpár és Levente, akik hadnagyi rangban együtt szolgáltak Richárddal. Gyerekkori barátság fűzte össze őket, és Schnitzler Károly huszár alezredes, laktanya és méntelep parancsnok jobb pillanataiban a három testőrnök nevezte őket. Ők is szívük választottjával jöttek: Alpár Olgának, Huth likörgyáros lányának udvarolt, Levente pedig Klárit, egy gazdag bácskai földbirtokos lányát kísérte. Nem először voltak együtt, a lányok között is alakult már valami barátságféle, de ez a mai alkalom kimondatlanul is mintha fontosabb lett volna, mint korábbi együttléteik.

A várakozás izgalma fénylett a lányok szemében.

Alig figyeltek a felolvasott szövegre, amely a szeplőtelen fogantatás lényegét volt hivatva megvilágítani az ifjú hölgyek előtt, s amint az est hivatalos része véget ért, majd a pincérek átvették a terepet, és a cigányzenészek is hangolni kezdtek, izgalmutat alig tudták palástolni.

Alpár tétovázott kissé, hogy felálljon-e, végül mégis úgy döntött magában, hogy ülvé marad, és így szólalt meg:

– Olgicám, volna valami kifogása az ellen, ha ma este kedves szüleitől megkérném a maga kezét?

A lány enyhén szeplős arcán széles mosoly terült szét. Erősen remélte ezt a pillanatot, s szinte kibuggyant belőle a válasz:

– Erre várok, mióta először táncba vitt!

A kézcsók után Levente vette át a szót:

– Csátaljai Levente huszárhadnagy kéri Lantos Klári kisasszony engedélyét hasonló hadművelet végrehajtásához.

– Az engedélyt megadom – vette a lapot a lány –, de nem szeretném, ha a hadnagy úr később függelemsértést követne el.

– Ezt hogy értsem? – kérdezte meglepetten a fiú.

– Hogy a parancsnok továbbra is én maradok.

A derűtség közepette Richárd beletúrt dús, fekete hajába – ez volt a jel –, s a zenekar tust húzott, majd maga Schwartz Mátyás, a szálloda tulajdonosa hozta a két, hatalmas csokor vörös rózsát, s ezeket vázában azonnal az asztalra helyezték.

Am ekkor a dolgok váratlan fordulatot vettek. Terka a harmadik folyamodványt várta, de csak a pikolófiú érkezett, s a csokor, amelyet átadott Richárddal, mindössze öt szál rózsából állott, amelyek között – szinte csúfolódóan – egy, hosszú szárán hagyott mákgubó díszelgett.

– Nem szeretném, Terka, hogy maga virág nélkül maradjon! – adta át a főhadnagy a csokrot.

A hadnagyok fegyelmezett, komoly arccal néztek maguk elé, Olga és Klári arcán azonban megfagyott a mosoly, Terka pedig elsápadt, de igyekezett tartani magát. Úgy érezte, elhomályosult körülötte a világ. Csak foltokat látott, és hangfoszlányok jutottak el hozzá. Szerette volna, ha valami jótékony tündér hazavarázsolná. Nem tudta mennyi idő telt el, míg végre megszólalt:

– Főhadnagy úr, kísérjen haza, rosszul érzem magam!

Felállt, s bizonytalan léptekkel botorkált a kijárat felé. Úgy érezte, mindenki őt nézi, s a szégyenét látja.

A konflis az intésre engedelmesen odakanyarodott a Nemzeti Szálló mellvédjéhez, s a lovacsák a Sugovica-illatú szélben megálltak a lépcső előtt. Terka nem fogadta el Richárd feléje nyújtott kezét, hanem a kocsis fém karfájába kapaszkodva lépett fel, s helyet foglalt az ülés sarkában. Sápadt volt, az ajka remegett, s szinte öntudatlanul markolta a kis rózsacsokrot. A fiú is fellépett, s a lehető legtávolabb ült le a lánytól. A kocsis röviden meghúzta a szarát, s a lovak csilingelve elindultak, keresztül a Szent István téren.

– Megszégyenített! – mondta szinte sziszegve, a fogai közül a lány.

– Drága Terka ... – kezdte volna a főhadnagy, de a lány azonnal leintette:

– Nem kell! Elég, hogy engem megalázt, saját magát már ne alázza meg azzal, hogy magyarázkodni kezd! Vannak helyzetek, amikor felesleges a magyarázat.

Letette a csokrot kettejük között az ülésre. Mozdulatában tehetetlen düh és a neveltetésből adódó fegyelmezetttség viaskodott.

– Ha a szerelme valódi lett volna, nem hoz engemet ilyen helyzetbe. Miért nem mentette inkább ki magát? Hazudhatta volna, hogy szolgálatra berendelték, vagy akármit ... s aztán küld egy levelet ...

Hangtalanul, könnyek nélkül sírni kezdett, szinte vonaglott a teste. Látszott, alig tud megbirkózni a benne gomolygó fájdalommal. A leszálló este jótékony félhomályba burkolta az arcát, mélyeket lélegzett, s ahogy a fogat befordult a Szent Antal utcába, a macskakövek fölött az arcába hömpölygő akácillat szinte elbódította. Már nem a csalódás fájdalmát érezte nagyobbak, hanem a szégyent. A három lány közül ő volt a legbiztosabb a dolgában. Minden jel arra utalt, hogy mátol homályos tervei biztos alakot öltenek. S most szertefoszlottak az álmok.

A konflis megállt a ház előtt, a kocsis szó nélkül is tudta a dolgát. Richárd a kezébe nyomott egy bankót, és sietve a lány után eredt, aki már a kapuban állt.

– Terka, az ülésen felejtette a csokrát –, s nyújtotta a virágokat a lány felé, aki kellenül vette a kezébe.

– Köszönöm – mondta olyan hangsúlyval, amelynek egészen más volt a jelentése. – Isten vele, főhadnagy úr! Nem veszem zokon, ha a jövőben elkerüli a Szent Antal utcát.

Richárd ekkor erős, határozott mozdulattal megfogta a lány karját, hogy az megborgongott belé, majd így szólt hozzá:

– Terka ... megértem a fájdalmát. De arra emlékezve, ami szép volt eddig köztünk, tegyen meg valamit!

– Ugyan mit? – húzta fel a szemöldökét a lány, s hangja elutasítóan csengett.

– Kérem, törje fel azt a mákgubót, ami ott van a csokra közepén!

Terkát meglepte a kérés, tanácsstalanság futott át az arcán, ahol az érzelmek az elmúlt félórán látható nyomokat hagytak.

– Úgy látom, nem sikerült befejeznie a színjátékot. De már mindegy. Nekem már úgymint mindegy.

Kihúzta a száraz szálat, összenyomta a gubó tetejét, amely meglepetésre könnyen levált. S a ház előtt álló gázlámpa sápadt fényében megcsillant valami a növény félgömbjének alján.

Egy gyűrű volt.

A lány felsikoltott, a feszültség villámként szaladt végig rajta, és a semmibe tűnt. Olyasmit érzett, amit a fuldokló, amikor kiemelik a vízből. Ökölbe szorította a kezét, s ahogy a kalapács lesújt, verni kezdte a fiú mellét.

– Maga ... maga ... szégyentelen gazember ...

Zokogott és nevetett egyszerre, majd átölelte mindkét karjával Richárd nyakát, és

lábát térdben behajtvá egész súlyával ránehedett.

– Gazember ... gazember ... Most azonnal vigyen vissza a többiekhez! Akarom, hogy ők is tudják.

– Felesleges. Azóta már a lányok is tudnak mindent. De a színjáték folytatódik, és a második felvonásra odabent kerül sor – intett a kapu felé, amely már nem volt olyan komor Terka számára, mint az ideérkezés-kor. A fiú pedig kezébe vette a lány kezét, és szertartásosan felhúzta rá a gyűrűt. Három apró rubinkó csillogott a foglalon.

Ahogy odaértek, Terka szinte feltépte a szalonajtót, s az anyjához rohanva csak ennyit tudott mondani:

Anyukám! Anyukám! – s megmutatta ujján a gyűrűt. Fel sem tűnt neki, hogy a szülei ünnepelőbe öltözöttek a petróleumcsillár gyenge fényében, s hogy a harmadik rózsacsokor ott áll vázában a két ablak közötti dohányzóasztalon.

Richárd a járásbíró elé lépett, aki a kezét nyújtotta, majd átölelte:

– Isten hozott a családban, édes fiam! Gratulálok!

Terka ekkorra már magához tért, meglátta a csokrot is a vázában, s rádöbbsent a helyzetre:

– Ti ezt tudtátok? Mindent tudtatok? Hogy én milyen ostoba vagyok! Richárd – fordult a fiatalember felé –, maga pályát tévesztett. Színházrendezőnek kellett volna mennie.

– Akkor talán meg is tarthatnánk azt az eljegyzést, s aztán jöjjön a vacsora! – mondta az apa.

– De édesapám! Richárd szülei nélkül? Annyira mégsem sürgős – mondta, és reménykedően nézett a fiú felé, aki koránál öregebbnek látszó, gyorsan őszülő apja mellett állva még annál is magasabbnak látszott, mint amilyen valójában volt. Ekkor a fiú határozott léptekkel odament az ebédlő-ajtóhoz, kinyitotta és beszólt a sötétbe:

– Apukám, anyukám! Legyenek szívesek!

Terkát az eddigiek is próbára tették. Most ismét kitört rajta a zokogás, de ez már boldog zokogás volt, amely Richárd édesanyjának vállára borulva halt el.

Az eljegyzés megtörtént, a vacsora elfogyasztott, s az esküvő kitűzött Szent István napjára, a barátok templomába. Dr. Gálos és neje érzékeny búcsút vett a háziaktól, ám a járásbíró ragaszkodott hozzá, hogy elkíséri őket a szállodába. Richárd is indulni készült. Kezet csókolt reménybeli anyósának, s Terkába karolva elindultak a hosszú gangon, amelynek udvar felőli oldalán festett üveglakok nyíltak, a másik oldalon az ajtókat lambéria vette körül, s a beleapli-

kált keretek régi fotókat őriztek. Terka úgy szorította Richárd karját, mintha a fiú menekülni akarna, pedig dehogya is akart. Valami sosem érzett nyugalom szállta meg, ami a lány vékony, de erős karjából áradt.

Am amikor a folyosó végére értek, a lány nem a szecessziós, virágfolyondárokka festett üveges ajtót nyitotta ki, amin túl a kapubejáráshoz lehetett jutni, hanem a saját szobája ajtaját. Richárd megállt, s nem értette a helyzetet. Közelebb lépett a nyitott ajtóhoz.

– Jöjjön már! – suttogta Terka, s mindkét kezével megragadva a férfi karját, húzta be a szobába.

Richárdot alaposan meglepte a váratlan fordulat, de nem mérlegelt semmit, megadta magát a pillanatnak. Felemás érzései támadtak, mert a mozdulat, ahogy Terka behúzta őt a szobába, eszébe juttatta a koradélutánt. Két kéz akkor is átkulcsolta a karját, s szinte azonos mozdulattal vonta magához. Másfajta kezek voltak, mint a menyasszonyáé, teltek és puhák, bár az illatuk közönségesebb, mint amit most érzett. A lányszoba bútorai tompán fehérlettek a folyosóról beszűrődő gyér fényben, de benne már a délutáni szoba képei tolultak fel, s elébe tolokodtak az eleven látványnak.

Ezen a délutánon végigsétált az alsó korzón, a szomorúfüzek árnyékában, alig vetve pillantást a horgászokra, majd sietősre fogva lépteit, fel a lépcsőn a Bagolyvár irányába tért, majd tovább. S aztán belépett valahova, amit jó hírű rossz háznak neveznek. A hallon át a szalonba jutott, amely ebben a korai órában kihaltan bizonyult, de madam Hermi mázsás bájaival már gurult is elébe.

– Isten hozta, Isten hozta „én hős huszárom” – ez utóbbit énekelve, merthogy a János Vitéz soha el nem mulasztotta volna megnézni a hajdan szebb napokat megélt hölgy. Ilyen korán? És bejelentés nélkül?

– Bojána?

– Mein Gott, mein Gott, nagyon sajnálom, de vendége van. Ha tudtuk volna, hogy jön... Ha tudtuk volna... Van ideje várni kicsinykét? Igyon meg velem addig egy pohárka pezsgőt! – s már karon is kapta a fiatalembert, és vonzolta egy hatalmas páfrány közelébe.

Richárdot kellemetlenül érintette, hogy várnia kell, de tudomásul vette a helyzetet. S madam Hermi már csacsogott is tovább:

– Azt súgták nekem, hogy az újvidéki Herceg-díjon maga a favorit. Mit mond nekem, tegyek fel a lovára egy kis összegecskét? Nincs még egy olyan Reiter, mint Gálos Richárd. Ezt is mondják! Ugye, jól mondják?

– Sajnálom, madam Hermi, de beteg a lovam, ezért én is csak néző leszek Újvidéken.

– Mein Gott, mein Gott! Ich bleibe Arme.

– Ccc! Nagyon aggódom magáért! De remélem, hogy azért lesz ezután is mit a pezsgőbe aprítania.

– Csúnya fiú, mindig gonoszkodik velem! – ütött a kezére a legyezőjével nevetve. – De úgy hallok, már mehet is ...

Richárd kettesével vette a lépcsőket, a fordulóban majd elsodorta a távozó vendéget, aki kellemetlen testszagot árasztott, bár jól öltözött úr benyomását keltette. Szokott módján kopogott, négy ujjal zongorázva végig az ajtón, ami azonnal kinyílt.

– Srce moje, Richárd! – csapta össze tenyerét Bojána, s mindkét kezével megragadva húzta be a szobába. – Ilyen váratlanul, ilyen szokatlan időpontban?

Richárd átölelte a lányt, aki bár nem volt kövér, de gömbölyű mindenütt, s mint a macska, simult a katonához, aki hosszan tartotta a karjaiban mozdulatlanul.

– Csak nincs valami baj? – bontakozott az ölelésből a lány, mert korábbi együttléteik során Richárd mindig mohóbbnak bizonyult.

– Nincs, kis virágom! Hadd lássalak, szép vagy-e még?

– Szép is vagyok, jó is vagyok... – pördült meg a tengelye körül a lány, s ugyanazzal a mozdulattal dobta le magáról a köpenyt, ami alatt nem viselt semmit.

Bojána számára találkozásai ünnepnek számítottak. A másokkal való együttléteket keserves munkának tartotta, s igyekezett minél előbb túllenni rajta, de a huszártiszt, ha nem sietett, vagy nem volt túl mohó, az öröm öblébe evezett vele. S ezúttal a fiú türelmesebb volt, mint bármikor korábban, s a bőrét olyan simának érezte, mintha csecsemőt simogatna. Az öröm eljött, majd elillant, s a vaskos valóság lett úrrá a szegény berendezésű szobában.

Richárd felöltözött, a megszokott összeget odacsúsztatta a gyertyatartó alá az éjjeliszekrényen, majd a tárcája oldalzsebéből vékony aranyláncot vett elő, amelyen kereszt függött. Átölelte Bojánát, s az ékszer felcsatolta a nyakára. A lány a tükör elé lépett, megnézte az ajándékot, s Richárd felé fordult:

– Ezt most miért kaptam?

– Búcsúajándék! Nem jövök többet, Bojána.

– Istenem, átvezényeltek?

– Nem. Megnősülök.

A lány arcán könnycsepp gördült végig, az ablak felé fordult, s szinte magának mondta:

– Mindig így van ez, mindig. Tudtam, hogy így lesz.

Letörölte az arcát, megfordult, két kezébe fogta a fiú arcát, majd megsókolta.

– Menj! Menj! – s kinyitotta az ajtót.

Mint valami film, pergett le az újdonsült vőlegény fejében ez a délutáni intermezzo, aminek – úgy gondolta – nem szabad jelentőséget tulajdonítania, de az emlék kéretlenül tolokodott elő, amint Terka bevonta őt a szobájába.

Amint becsukódott az ajtó, a kulcs megfordult a zárban, s a szobára teremtés előtti sötétség borult. Az utcai ablakok spalettája zárva, így kintől sem szűrődhetett be semmi fény. Richárd magához húzta a lányt, s ahogy a lepke érinti a fűszálat, olyan gyengédséggel csókolta meg. A lány remegéséből érezte, hogy nem jutott benne nyugvópontra a merész elhatározás keltette félelem, de ahogy visszaölelt, az

azt sugallta, hogy nem bánta meg. Abban a pillanatban, amikor Terka megragadta Richárd karját, kitörlődött minden a tudatából, amit polgári erkölcsről tanult, s amit hittanórán igyekeztek beléje plántálni. Nem volt benne más ebben a pillanatban, csak a diadalmas életvágy és a szerelem mindent átható szimfóniájának hangjai.

S ez a muzsika ölelte-karolta egész éjszaka, felharsanó dallama égbe repítette, majd elhalkuló akkordjai visszahozták a földre, hogy a zene ismét felszárnyaljon, lobogva, keresztül a sötéten, arra vezetve a lelket, ahol már semmi sincs, csak a magukba forduló körök titokzatos spirálja.

*

Aztán az esküvőből nem lett semmi sem.

Először Bojána tűnt el madam Hermi jó hírű házából, néhány törzsvendég őszinte sajnálatára, majd az a hír járta, hogy Gálos Richárd főhadnagyot azonnali hatállyal áthelyezték a nyíregyházi huszárezredbe, Mayer Terkát pedig nem lehetett többé látni a városban. Beteg lett, Sommer doktor úr járt a Szent Antal utcai házba, kezelni a nyavalyáját. A jól értesültek szerint trippert kapott.

Fél év se telt el, 1914 késő őszén, mire a levelek lehullottak, a *Bajai Hírlap* háborús rovata tudatta mindazokkal, akik ismereték és szerették, hogy Gálos Richárd főhadnagy a galíciai fronton, huszárhoam során hősi halált halt.

Hamar Péter

Malmok a vízen – szakmatörténeti konferenciák a hajómalmokról, Baja 2012. (Könyvismertetés)

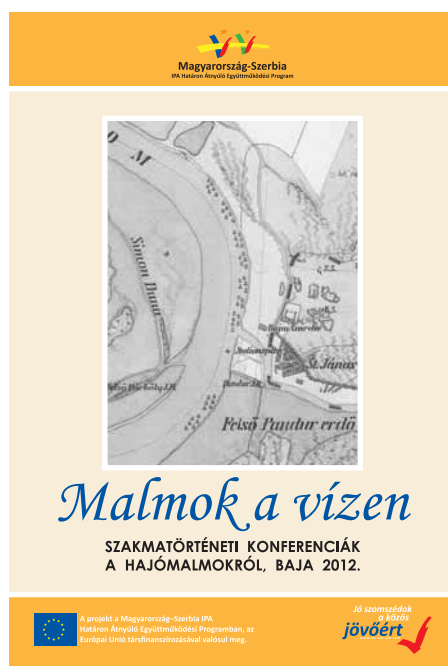
A határokon átnyúló együttműködés gyümölcse ez a hajómalmokról szóló, tetszetős külsejű (borítóterv: Klossy Irén), szépen illusztrált kiadvány, amelyet a Bajai Hajómalom Egyesület Gombos szerbiai településsel közösen elnyert Európai Unió pályázati pénzből jelentetett meg. (Szerkesztette Fábíán Borbála)

A kötet anyaga négy bajai rendezvényen tavaly elhangzott előadások szerkesztett változatát adja közre.

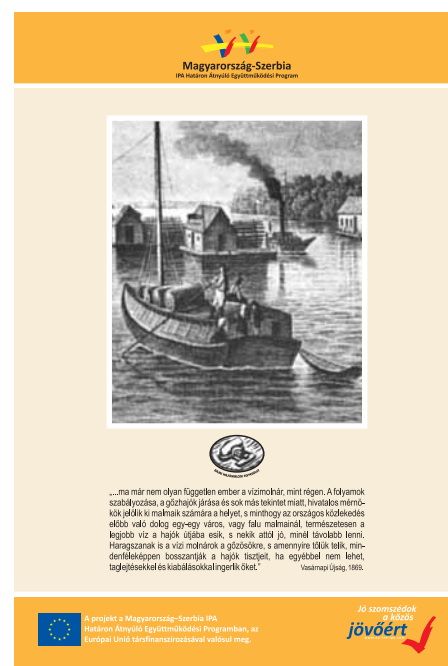
Ha arra gondolunk, hogy a XVIII. században még hajómalmok százai, vagy talán ezrei dolgoztak folyóinkon, amelyekből napjainkra egy-két hírmondó maradt – emlékü megörökítésével, történetük népszerűsítésével fontos, múltmentő munkát véggez a 2007-ben alapított Egyesület.

Az említett előadások nem kizárólagosan a bajai hajómalmokra vonatkoztak. Dr. Faludi Gábor Baja vízi környezetéről értekezve bemutatja azt a szerepet, amelyet a Duna játszott, és mind a mai napig játszik a térség közlekedési és kereskedelmi központjában, Baján. Megemlékezik Türr István tábornokról, aki az 1870-es években a Ferencsatornát a Baja-Bezdáni kettős működésű (vízbeeresztő és hajózó) tápcsatorna segítségével szülővárosához csatlakoztatta, megépíttette Európa legnagyobb téglafalazatú vízi műtárgyát, a Deák Ferenc-zsilipet. Külön értéke Faludi tanulmányának az a gazdag irodalomjegyzék, amely az érdeklődőknek, kutatóknak segítséget nyújt a témában való további elmélyülésre.

Dr. Osváth Gábor Dániel a *Vízérő hajtotta malmok* témáját dolgozta fel rövid törté-

neti összefoglalásában. Az első hajómalom létesítésének történiáját is megtudhattuk tőle: „...537-ben az osztrigótok ostrom alá fogták Róma városát, ... elzárták és elterelték... a malmok sorát is tápláló – vízvezeték útját. A kiéheztetéssel fenyegetett (Róma védője), Falvius Belisarius kelet-római hadvezér olyan megoldást keresett, amellyel függetleníteni képes a malmok működését és ez által hadserege élelmezését az ostromló erőktől. Ennek érdekében a falakon belül, a Tiberisen úszó (lehorgonyzott) hajótestekre telepítette át a malmok berendezését, és a két hajótest közé függesztett, alulcsapott vízkerekek segítségével zavartalan-

ná tette működésüket...”. Persze lehet, hogy a történet a legendák sorába tartozik, de a hajómalmok megjelenését nyugodtan datálhatjuk a római korra. A szerző kiemelten foglalkozik a hazai malmok elterjedésének jellemző fordulópontjaival, egészen a nagy konkurens, a gőzmalmok XIX. századvégi térhódításáig. A nagy gabonaközpontok malomipara ugyanakkor jó ideig nem tette feleslegessé a kis teljesítményű, de a helyi igényeket kielégítő vízi- és hajómalmok működtetését. Az utóbbiakra inkább a vízi közlekedés fejlődése mérte a nagy csapást, mert az állandó, menetrendekhez kötött hajóforgalmat akadályozták.

Jóllehet a háborúk idején a vízzel hajtott malmok jelentősége újra megnőtt, a XX. században lassan kikoptak a mindennapi gyakorlatból. A legnagyobb veszteséget a hajómalmok pusztulása terén kell kényszerűen elkönyvelnünk. „Utolsó példányaik az 1960-as években tűntek el folyamainkról, legtovább a Délvidéken szolgálták az örle-tőket.” Ma már inkább az idegenforgalom érdeklődése segíti a néhány megmaradt malom működtetését, vagy a már a forgalomból kivontak rekonstrukcióját.

Jáki Réka *Vízimalom – hajómalom* című írása egy sikeres kezdeményezés – az egykori ráckevei hajómalom 2010. évi helyreállítása – kapcsán az egykori ráckevei hajómalmok szerkezetéről, működtetésükről, valamint arról szól, miként építették egykor ezeket az impozáns vízi gépezeteket.

A régi malmoknak azonban nemcsak hazánkban vannak rajongói, hanem szerte Európában, sőt az egész világon. Hiszen a malmok és a molnárok a művelődéstörténetben kiemelkedő szerepet játszottak a kezdetektől fogva. A Nemzetközi és magyar molinológiai társaságról adott számot rövid összefoglalójában az 1997-ben alakult hazai szervezet elnöke, dr. Balázs György. Tőle tudjuk, hogy Nemzetközi Molinológiai Társaság születését a portugáloknak köszönhetjük, akik az 1965-ben, Casciasban tartott első nemzetközi találkozóon kezdeményezték egy határokon átnyúló társaság megalakítását. „Ekkor határozták meg a molinológia terminológiát mindarra a tevékenységre, amelyet a vízi, szél, illetve emberi, állati erővel működő malmok történeti, technikátörténeti kutatásával összefügg.” A nemzetközi társaság mellett a hazai tagszervezet működéséről is képet kapunk, mely tagszervezet megalakulásának döntő lökést adott, hogy Magyarország rendezhette meg 1997 augusztusában a Nemzetközi Molinológiai Társaság 9. szimpóziумát.

Tágabb nemzetközi összefüggésrendszerbe helyezte a bajai kezdeményezéseket Rónay István az *Európai Duna-Régió Stratégia és a civil szervezetek* című tanulmányában, kiemelten kezelve azt a kérdést, miként járulhatnak hozzá a civil szervezetek a Duna-Régió Stratégia sikeréhez. Mindezek mellett megállapította, hogy Bajai még nem igazán használta ki azokat az adottságait, melyekre alapozva jelentős mértékben fejlődhetne a helyi turizmus. Lehetőséget nyújthat minderre, baja vonzáskörzetének sok nemzetisége, a Baja-Hajós borvidék, a Gemenc, a Duna mellékágrendszerei, a Vajdasággal közös fejlesztési lehetőségek, a Baja-Bezdáni tápcsatorna és annak holtág-rendszerei, stb.

Gazdaságtörténeti szempontból izgalmas témát választott Kothencz Kelemen *Történeti, néprajzi adalékok a Baja környéki hajómalmokról* szövege. Számos levéltári forrást feltárva nem csupán a hajómalmok szerkezeti elemeinek változását követte nyomon, hanem arra is talált forrásokat, miként illeszkedett a hajómolnárok tevékenysége a kor gazdasági rendszerébe, milyen vagyoni viszonyok között működtek, avagy mi mennyibe került számukra. Táblázatban adta meg, hogy 1843-ban egy adott hajómalom építési és üzemeltetési költségei hogyan alakultak. Az már csak szomorú megjegyzés volt értekezése végén, hogy 1925-ben a bajai molnár ipartársulat feloszlott, azt követően néhány vízimalom maradt hírmondóul, de a II. világháború ezeket is elsodorta.

Dr. Balla Ferenc és dr. Balla István *A szerbiai Északnyugat-Bácska dunai hajómalmairól* szöveget a kötet következő tanulmányukban. Adataikat nem csupán levéltári és irodalmi forrásokból merítették, hanem az egykori molnárok leszármazottai-val készített gyűjtésük alapján is fontos tényeket sikerült rögzíteniük egy elmúlt világról. „A mai szerb-magyar országhatártól Apatinig terjedő Duna-szakaszon a 19. század közepétől a 2. világháború végéig mintegy 40 hajómalom dolgozott. Ezeket a folyón általában olyan helyekre helyezték el, ahol a víz sodrása a legerősebb volt. A legtöbb malmot Bezdánál és Apatinnál üzemeltették.” Az egykori viszonyok felderítésében fontos támpontot jelentettek az egykori kéziratok térképek, amelyek pontosan jelölték, hol és mennyi hajómalom üzemelt a századok során. A szerzők történeti feltáró munkája és annak szelleme szépen simul abba a délvidéki sorozatba, amelynek az elmúlt század utolsó harmadában Kalapis Zoltán volt egyik meghatározó egyénisége.

Ahhoz, hogy átfogóbb történeti munkák is születhessenek, nagy szükség van az adatok pontos feltárására, összegzésére. Ebben nyújt segítséget Fábrián Borbála gyűjtése *A*

bajai hajómalmok adattára a 19. század végén címmel. Először is tisztázza, bár a Duna mindkét oldalán hosszan elnyúló bajaszentistváni szakaszon voltak a malmok, mégis „bajai” malmokról beszélhetünk, mivel tulajdonosaik többsége bajai polgár volt. Az 1880-as évek végén 60 hajómalom kerekéi örültek, molnárok, malomtulajdonosok összesen 92-en éltek a városban. A szerző tanulmánya végén az adattár alapján a bajai alsó- és felső malomrét 65 malmára vonatkozóan adja meg táblázatba foglalva a következő, 1888-ból származó adatokat: a tulajdonos neve, részesedése, a malomhely leírása, a váltóhely, a reális jog és a hely megszerzésének éve és a változások.

Egészen más oldalról közelíti meg a közös témát Sebők Tibor a *Dunai hajómalmok makettjei*-ről értekezve. Magának a makett szónak értelmezését tisztázza a szerző néhány szépen sikerült makett bemutatásával felhívja a figyelmet azok közművelődési hasznosíthatóságára, gyűjtésének fontosságára. Hiszen nem egy molnár kedvtelésből elkészítette saját malmának kicsinyített mását, de az egykori céhes világban egy-egy hajóács-, vagy molnárlegény is mestermunkaként általa összerakott hajómalommal tehetett le vizsgáját, amely makettnek később mestere az oktatásban vehette hasznát.

Az értekezések sorát a kötet első tanulmányának szerzője, dr. Faludi Gábor zárja *Hajómalom Egyesület Baján* című összefoglalásával. Rögzíti az Egyesület megalakulásának, működésének történetét. A 2007. évi megalakulással lehetővé vált, hogy a városi önkormányzattal kötött megállapodás alapján az Egyesület egy halásziati mini skanzen hozzon létre. Az ezzel kapcsolatos programok mellett további fontos lépés volt az Egyesület életében az IPA „Határon Átnyúló Együttműködés Program”-ban való közreműködése Gombos (Bogojevo) településsel közösen. Ez utóbbi pályázat eredménye volt az a négy rendezvény is, amelyen a kötet szerzői előadásait megtarthatták.

Fejér László

Baja Város Hírnevéért

Az Erdei László honvéd alezredes által 1998-ban a fenti megnevezéssel alapított díjat az alapítványt kezelő kuratórium döntése alapján ebben az évben Bánáti Tibor, Baja város díszpolgára nyerte el. Az ünnepélyes díjátadás április 4-én történt, a hagyomány szerint a városháza dísztermében.

Bánáti Tibor több évtizedig a művelődési ház igazgatójaként, később a Bajai Honpolgár szerkesztőbizottságának elnökéül szolgált a szülővárosát. Sok-sok várostörténeti írásával, kitűnő könyveivel is Baja hírnevét öregbítette.

Szeretettel gratulálunk!

Bajai Honpolgár szerkesztősége

Sebastian Stettner budai festő, a bajai Rókus-kápolna művésze

Budai barokk festőművész kiállítása látható 2013. március 27 – június 25 között Baján, a Nagy István Képtárban. A különleges tárlaton a 18. század első felének egyik legjelentősebb festő- és aranyozómestere, Sebastian Stettner (1699-1758) egyházművészeti alkotásai, köztük a bajai Rókus-kápolna közelmúltban restaurált oltárképe tekinthető meg. A Szabadkai Városi Múzeum vándorkiállítása a Korhecz Papp Zsuzsanna festőrestaurátor-művész által 1995-2012 között restaurált, újjászületett Stettner-műveket mutatja be a nyilvánosságnak, mielőtt a művek visszakerülnének eredeti helyükre, a szabadkai ferences rendházba, a szegedi Móra Ferenc Múzeumba és a bajai Rókus-kápolnába.

Sebastian Stettner alkotásainak bemutatásához, életművének feltáráshoz egy különös véletlen segítette a restaurátort. A szabadkai ferences rendházból Hajek Godhard pater felkérésére 1995-1999 között Korhecz Papp Zsuzsanna restaurált négy Stettner művet: a Szent Mihály (1741), Szent György (1741), Szent Cecília (1741) és Szent Lúcia című alkotásokat. Az újjászületett műveket s egyben Sebastian Stettner szabadkai tevékenységét Korhecz Papp Zsuzsanna 2000-2004 között több alkalommal publikálta. A kutatás és restaurálás közben megismert jellegzetes stettneri stíluskritikai és festéstechnikai sajátosságok segítették a restaurátort a később felbukkanó Stettner-művek beazonosításában. A Képzőművészeti Egyetem restaurátorhallgatói által 2000-2003 között restaurált, Esztergomból, Budapestről és Szegedről származó ismeretlen barokk művek beazonosítása és a Stettner-opusba helyezése által, Korhecz Papp Zsuzsannának köszönhetően ma már a mester tucatnyi alkotását ismerhetjük, melyeket a szerző, a 2012-ben megjelent *Stettner Sebestyén budai festőművész* című monográfiájában tett elérhetővé az érdeklődők számára.

A bajai Rókus temetőkápolna oltárképének felismerése és 2011-ben történt restaurálása is egy bajai látogatása nyomán történt, mely munka 2013 őszére további kalocsai megbízások lehetőségét teremtette meg. S abban csak reménykedünk, hogy teljesül a restaurátorművész, a bajai kiállítás kurátorának kívánsága: „a szegedi, szabadkai, pesti, esztergomi, bajai művekből megismert Stettner Sebestyén festő- és aranyozómester többi, még lappan-

gó műve is felfedezésre kerül. Ezáltal gazdagodik a 18. század második harmadában tevékenykedő budai festők művészetéről, benne Stettner vezető szerepéről kialakított kép.”

Ahogy a monográfiában is olvasható, Sebastian Stettner 1699-ben született a bajorországi Dorstban. Tanulóéveiről szinte semmit sem tudunk, valószínűsíthető, hogy egy itáliai iskolázottságú Bajorországba települt mester műhelyében szerezte mesterlevelét, s érkezett vele 1727-ben Budára. Művészetének stílusa, forma- és színvilága erősen az itáliai mesterek hatására utal. A 18. századi budai festőmesterek, köztük Sebastian Stettner alkotásai bár nem mérhetők össze a kortárs németalföldi vagy itáliai művészet mesterműveivel, biztos mesterségbeli tudásukkal azonban megteremtették a magyarországi barokk egyházművészet ma is jelentős emlékeit: a katolikus templomok ma már egyre több helyen restaurált, régi fényükben tündöklő oltárképeit.

A magyarországi barokk művészet kutatói szerint az 1730-es évek első felében a templomok berendezéseit adományozó gazdag mecénások – érthető okokból – a korábban Itáliából rendelt drága alkotások megvásárlása helyett a török hódoltság megszűnése után Magyarországon letelepedő, osztrák és német származású, olcsóbb művészeket kezdték foglalkoztatni. A hódoltság utáni újjáépítés a városokra, az egyházra és a rendekre is nagy terheket rótt, ezért szinte törvényszerű volt, hogy a helyi kismesterek alkotásait rendelik és vásárolják meg a templomok berendezésekor. Ennek a folyamatnak köszönhető, hogy Stettner alkotásai Dél-Magyarország területén, a Bácskában meglehetősen nagy számban készültek el és maradtak fenn az utókor számára.

Sebastian Stettner eddig ismert egyházművészeti alkotásainak értelmezése, bemutatása elválaszthatatlan attól a kortól, amelyben született. Az ellenreformáció korának felismerése, hogy a művészet alkalmas a katolikus hit erősítésére, szükségyszerűen változtatta meg az évezredes, hagyományos ikonográfiát – a művészet témáit, jelképrendszerét – hiszen a festőknek ezen túl is a közönséghez kellett szólniuk, a korábinál azonban sokkal meggyőzőbb erővel. Ezért lett a 17-18. században a festészet legjelentősebb témája „az

eksztázissá fokozott istenszeretet”. Az ellenreformáció terjedésével, az érett barokk művészet tárgyát mindinkább a szentek életéből merítette, a keresztyén mártírok szenvedésének ürügyén pedig az Istentől való félelmet igyekezett a hívőkben felkelteni, ami egyet jelentett a katolikus egyház és Isten földi helytartójának, a pápának való engedelmisséggel. A barokk festészet az ösztönökre, az érzésekre akart hatni, izgalmába hozni, elkötelezni.

A korszak témaváltásánál azonban még szembevetőbb a stílus átalakulása. A művészet már nem az elit szolgálatában állt, mint korábban, hanem a tömeghez szólt a formák gazdagságának, a szenvedélyes, expresszív mozgásoknak és gondolatoknak kifejezésével. A barokk művészek és alkotásaik izgatottságukkal, szövevényes jelképrendszerükkel, bonyolultságukkal, dinamizmusukkal a tömeg legkisebb alkotórészét, a kisembert kívánták vallásos izgalmába hozni.

Az építészet a vallásos művészet keretként vált fontossá. A pompás kulisszák lenyűgözték a híveket, akiket az Istentisztelet szertartása a hit közösségébe emelt. A barokk templom a hit palotája és a hívő otthona lett. A pompás homlokzat lenyűgözte a szemet, s szinte mágnesként vonzotta az embert – lépjen be. A templom külső díszítményeinél még lenyűgözőbb kép fogadta a belépőt. A hatalmas belső térben a hullámozó, nyugtalan falfelületek, a csavart oszlopok ritmusa, az önálló, monumentális belső építészeti részletek az irányított természetes fényekkel jól megvilágított főoltár felé terelték a híveket. A mennyezet, az oltárképek és a mellékoltárképek illuzionisztikus, váltakozó távlatú festményei magasba emelték a tekintetet. A festményeken Isten szeme körül felhők gomolyogtak, angyalok repdestek, szentek alakjai álltak attribútumaikkal, ahogyan Sebastian Stettner eddig ismert művein is: Szent Borbála (1739), Szent Mihály (1741), Szent György (1741), Szent Cecília (1741), Szent Lucia (1741), Szűz Mária és Szent József eljegyzése (1743), Szent Didák megdicsőülése (1749), Szent György (1754), Alkantarai Szent Péter (1754), Szent Flórián (1754), Kapisztrán Szent János (1754), Skapuláris Szűzanya (1755).

Az egyetlen eddig Bajáról ismert Stettner mű, a Skapuláris Szűzanya, az 1739-ben pusztító pestisjárvány elmúltával fel-

épített, majd 1795-ben újjáépített bajai Szent Rókus-temetőkápolna mellékoltárképe. Korhecz Papp Zsuzsa kutatásai szerint a festmény valószínűleg 1879-ben került mai helyére a Haynald Lajos érsek által lebontatott kalocsai Nagyboldogasszony plébániatemplomból. Az oltárképet, melyet Stettner érett korszaka egyik főművének tekinthetünk, valószínűleg a kalocsai Skapuláré Társaság egy mecénása rendelte meg a művésztől.

A Rókus-kápolna mellékoltárképén a Szűzanya skapuláréjával magához hívja a tisztítóhelyen szenvedő lelkeket, akiket a pestis ragadott el az élők sorából. A 268x158 cm nagyságú, fölül félkörívben záródó festmény bal oldalán áll Szent Simon barna karmelita habitusban, fehér köpenyben a kép jobb oldalán trónoló Szűz-

anya előtt térdelve veszi át a skapulárét. Az Istenanya térdén a mezítelen gyermek Jézus áll, akit édesanyja köpenyével ölel. A korosodó, öszülő szent mély tudását jelképezve lábainál a nyitott Szentírás fekszik, tisztaságának jelképeként felette két angyal kezében lilium, kereszt és az ECCE SIGNUM SALUTIS, vagyis: Íme, az üdvösség jele feliratú szalag látható. A mű egyik legszebb részlete a Szűzanya lábai alatt, a távolban látható kies táj képe, apró templommal, házacskákkal.

A Skapuláres Szűzanya kultusza Szent Simon látomásából alakult, mely szerint, aki ebben a kegyelmi ruhában hal meg, vagyis aki a skapulárét (vállruhát) méltóképpen viseli, az megmenekül az örök tűztől. A skapuláré az üdvösség jele, „védőruha a veszedelmekben”.

Sebastian Stettner barokk mester 12 alkotásának felbukkanása, restaurálása, beazonosítása, kiállítása és publikálása által Korhecz Papp Zsuzsannának, a Szabadkai Városi Múzeumnak és a támogatóknak köszönhetően 250 év után végre újra élvezhetőek, szerethetőek és csodálhatóak lehetnek a 18. századi barokk templomok és kápolnák divatjamúlt, koromtól megsötétedett, megöregedett vásznai. A másfél évtizede folyó rendkívül érdekes és értékes kutatási, restaurálási folyamat eredményeibe enged bepillantást a Szabadkai Városi Múzeum vándorkiállítása, s a Korhecz Papp Zsuzsanna jegyezte Stettner-monográfia, mely megtekinthető és megvásárolható a Nagy István Képtárban.

Kovács Zita

Stettner Sebestyén budai festő kiállítása

A bajai kiállítás Stettner Sebestyén budai festő és aranyozóművész vándorkiállításának harmadik állomása. A kiállítás Szabadkáról indult. Korhecz Papp Zsuzsanna nemcsak restaurálta a legtöbb ismert Stettner-művet, hanem 2012 nyarán egy kiállítást is összeállított a képekből. A kiállítás-sorozat kezdetének nyitó attrakciója a „restaurálás élőben” program volt Szabadkán, melynek keretében az első kiállítás helyszínén – a kiállító teremben – restaurálta a bajai Szent Rókus-kápolna mellékoltárképét. A restaurátorok legtöbbször megmaradnak műhelyük magányában és a kiállítások látogatói csak az újjávarázsolt, letisztított, régi szépségükbe visszaállított műtárgyakat csodálhatják meg. Szokatlan, hogy a restaurátor mint kiállítás-rendező lép elő, de Korhecz Papp Zsuzsanna már a korábbi években más kiállításokon is bizonyította, hogy mennyire élményszerűvé tudja varázsolni a múzeumi látogatásokat: a legkisebbeket is megszólítva játékos felfedezésre hívja a kiállítás látogatóit. Nem történt ez másként most sem, hiszen a „szentes kifestő” nemcsak a múzeumi órák fontos kiegészítője lehet, hanem otthon is segíthet a gyerekeknek felidézni a látottakat, jobban megérteni a barokk művészet lényegét.

A kiállítás anyagából két naptár is készült. Az Agapé Kiadó idei Katolikus falinaptár-ához könnyű volt a válogatás, hiszen éppen 12 Stettner-festményt sikerült azonosítani. Ennek játékos párja az Angeli 2013. A festményeken látható számos angyalkából választott a tizenkét hónaphoz,

néhány esetben két angyalkát is, mert ezeket a kis angyalkafejeket – a barokk művészet szokása szerint – párban festette Stettner. 2012. Szent Mihály napjára kész lett a restaurálás és a monográfia is. A három nyelvű – magyar, szerb és német – könyv nemcsak Stettner életét és művészetét mutatja be, hanem a cd mellékleten a restaurálás folyamatát, valamint azt a filmet is megtekinthetjük, amit Zsuzsanna készített Stettner-ről.

Itt, Baján a végeredményt láthatjuk: a kiállítás egyik fő pontján a Skapuláres Szűzanya képét, pontosabban éppen azt a jelenetet, amikor Stock Szent Simon megkapja a skapulárét. Ez a kép a kiállítás kulcsképe. Két éve, 2011. februárban vittem el Korhecz Papp Zsuzsannát a Rókus-kápolnába és mutattam meg neki ezt a képet. Ő rögtön felismerte, hogy Stettner Sebestyén munkája. Ekkor ígérte meg, hogy ingyen restaurálja, ha elviszik Szabadkára. Binszki József plébános és a belvárosi egyházközség ezt vállalta, de meg kellett küzdeni a bürokráciával is. Több hónapig tartott, míg sikerült a kiviteli engedélyt megszerezni, így a szállítás fél évet csúszott. Korhecz Papp Zsuzsanna ötlete volt, hogy ha már ez a kép Bajáról Szabadkára kerül, akkor jó volna kiállítást rendezni a Stettner-képekből. Évekkel ezelőtt a szabadkai ferencesek iratai közt kutatva ő találta meg, hogy az egykori barokk főoltár képeit Stettner Sebestyén festette. Így váltak azonosíthatóvá más munkái is, a festményeit ugyanis nem szignálta..

Mi, bajaiak egy titkot is kaptunk Zsuzsannától, hiszen a restaurálás során derült ki, hogy a kép eredetileg nagyobb volt és csak később illesztették ebbe a keretbe. A vászon mérete utal erre (eredetileg kb. 3 méteres volt), illetve az, hogy Stock Szent Simon képének, a fának csak egy ága látszik ki a keretből. Egy másik érdekességet is felfedezett a kereten, hiszen az aranyzínből csak közelről látszódtak azok a vonalak, melyek a letisztítás után felfedték, hogy a kép kerete is különleges, egy aranyozóművészi bravúr. A festmény áthelyezésének dátumát – még – nem tudjuk, ahogy azt sem, hogy honnan került Bajára. Több lehetőség merült fel. Az egyik szerint Kalocsáról, de elképzelhető, hogy a II. József feloszlatta karmelita rend egyik, például budai kolostorából.

Hol található még Baján skapuláres kép? Erre a kérdésre talán még a belvárosi templom gyakori látogatói sem tudják a választ, hiszen a baloldali középső mellékoltárkép másik jelenetet ábrázol. Ez lehet az alapja annak a feltevésnek, hogy a Stettner-kép eredetileg a belvárosi templom oltárképe volt, amit a 19. század első felében lecsereáltak, és mivel tematikája miatt illett a temetőkápolnához, odavittek. Az oltárépítmény pedig lehet, hogy az eredeti főoltár volt, melyből kivették Szent Rókus képét.

Stettner Sebestyén skapuláréja tehát még őrzi a titkait és várja a látogatókat, hogy ezen a különleges helyen, a képtárban a többi Stettner kép között ismerjük meg újra, és általa a barokk művészet szépségeit is felfedezzük.

Fábián Borbála

Képek

*a Rókus-kápolna mellékoltárképének megújulásáról
és a bajai Stettner-kiállításról*

átvételi állapot

Skapulárs Szűzanya

restaurálás után

Korhetz Papp Zsuzsanna munka közben

Feltárt részlet

Szent György, 1741

Szent Mihály, 1741

Születésnap i köszöntő sorok

Városunk ismert, sokak által tisztelt és szeretett személyisége, Bálint László a napokban töltötte be nyolcvanadik életévét. Ez alkalomból őszinte nagyrabecsüléssel köszöntjük őt.

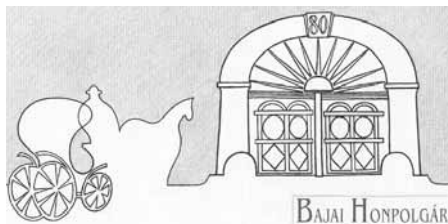
Az évforduló – jókívánásaink kifejezése mellett – arra is alkalom, hogy szóljunk az ünnepelt sok évtizedes, tiszteletre méltó tevékenységéről, alkotó munkájáról. Persze tudjuk, hogy szűk lehetőségű írásunk helyett erre olyan tanácskozás felelne meg inkább, amelynek résztvevői külön szólhatnak a tanárról, az iskolavezetőről, a szépirőről, a tudományos kutatóról és esszéírőről, a lapszerkesztőről.

Bálint Lászlót élete, munkája szeretett városához, Bajához s annak jeles intézetéhez, a III. Béla Gimnáziumhoz kötötte. Egy ideig ennek a nagy múltú iskolának volt a tanulója, majd tizenhat évig tanára, két évtizedig pedig igazgatója. Ennél tovább csak dr. Pendl Nep. János ferences provinciális vezette a gimnáziumot még a XIX. század első felében „nagy buzgósággal, sok tudással és nemes ambícióval.” Mindezt elmondhatjuk az ő vezetői gyakorlatáról is, kiegészítve azzal, hogy igazgatóként mindenkor kivételes tudatossággal és biztonsággal határozta meg az intézet céljait, jelölte ki az ott folyó munka medrét.

Ehhez minden bizonnyal hozzájárultak a hosszú ideig folytatott iskolatörténeti kutatásai. Alaposan megismerkedett a két és fél évszázada működő intézet nyomtatott dokumentumaival, az 1852-1947 közötti időből fennmaradt évkönyvek anyagával, az iskola történetét feldolgozó művekkel, de behatóan foglalkozott az egykori tanárok, az innen induló tanítványok tudományos és egyéb tevékenységével is. E kutatások nyomán vált a gimnázium avatott krónikásává.

Három jubileumi emlékkönyv megírásában működött közre. Az iskola fennállásának 200. évfordulóján megjelentben (1957) *Babits Mihály bajai éve* cím alatt villantotta fel a Baján pályakezdő tanár, a jövő költőóriás alakját. A huszonöt évvel későbbi jubileumi emlékkönyvnek, *A Bajai III. Béla Gimnázium (1757-1982)* már ő a szerkesztője. Ebben a kötetben közli az iskola történetét a kezdetektől 1879-ig áttekintő tanulmányát, s itt teszi közzé *A bajai főgimnázium első évtizede (1851-1861)* című esszéjét is.

Nem véletlen, hogy mélyebb elemzésül az iskola történetének éppen ezt a korszakát választotta, ugyanis ebben az évtizedben jött létre a nyolcosztályos, érettségi vizsgával záruló főgimnázium, amely messze ható

módon állította emelkedő pályára az intézetet. A főgimnázium reformjáért olyan kiváló tanárok küzdöttek akkor, mint Bándl János, Czirfusz Ferenc, Horváth Ferenc, Kolmár József, Klamarik János, Szarvas Gábor.

Bálint László a követendő példa felmutatására törekedett. Ezt a szándékát maga fogalmazta meg tanulmányban: „Bármennyire más a világszemléletünk, életfelfogásunk, bármennyire mások is a napi gondjaink, a hajdani nagy nemzedék tevékenysége számunkra valami személyeset is üzen. Arra tanítja a kései utódokat, az iskola mai tanárait, hogy a pedagógus csak akkor fejthet ki tartós hatást, ha szakmáját tudós elmélyültséggel műveli, ha úgy támaszt magas igényeket tanítványaival szemben, ha a jó teljesítményhez vezető utat is kijelöli, ha szenvedélyes érdeklődéssel vesz részt a szűkebb-tágabb közösség ügyeiben, s ha tudja – és vállalja –, hogy meggyőződést csak tettekkel is nyilvánított meggyőződés érlelhet, életpelvekre csak szilárdan képviselt életpelvekkel lehet nevelni.”

Vezetőként az ő célja is egy, a diákság érdekében felívelő pályán mozgó, a kor „parancsait” teljesítő, hatékony iskola megteremtése volt. Ennek szolgálatában tapintatos ösztönzéssel segítette elő a magasan művelt tanárok körül szakmai műhely kialakulását. Számukra szinte teljes metodikai szabadságot adott, támogatta újtó törekvéseit, cserébe azonban eredményeket kívánt. Ugyanakkor féltő gonddal védte az intézet múltban megteremtett hagyományait, azokat – sokszor a nehéz külső körülmények ellenére is – erőt adó értéknek, sokszor mértéknek tekintette. Az iskolát átható, nyugodt alkotó légkörben diák és tanár egyaránt élmenyként élte meg, hogy gimnáziuma az ország tekintélyes középiskoláinak élvonalához tartozhatott. Mintegy ennek igazolásául – az eddigi részkutatásait is összegezve – jelentette meg 1989-ben a Mészáros István által szerkesztett *Iskolák a múltból* sorozat második köteteként az intézet immár teljes történetét, s mutatta be jelenének eredményeit (*A bajai III. Béla Gimnázium*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989). Igazgatóságának éveit a tanulmánykötetben – fő célki-

tűzéseihez igazodva *Hagyományörzés és reformok (1979-1988)* alcímen tárgyalta.

A 250. év jubileumi emlékkönyvéhez már nyugdíjas tanárként járult hozzá *Emléktáblák, emlékhelyek az iskolában* című írásával. Benne szemléletesen mutatja be az intézet épületében található emlékhelyeket, művészi alkotásokat, s példás tömörséggel sűríti körük az iskola történetét. Itt szól első ízben arról a rejtőzködő küzdelemről, amelyet az intézet dolgozói, tanárai és olykor diákjai is folytattak a múlt emlékeinek megőrzéséért, annak méltóságáért egy olyan korban, amelynek egyik fő törekvése éppen „a múltat végképp eltörölni” volt.

A nagy tanárelődökhöz hasonlóan jelentős közéleti tevékenységet vállalt és vállal ma is. Ennek terét az 1989-ben induló *Bajai Honpolgár* című honismereti lapban találta meg, amelynek kezdetől munkatársa, majd szerkesztője, 2005-től pedig a főszerkesztője.

A folyóiratban közölt száznál is több írásának jelentős része ugyancsak a gimnáziumhoz kötődik. Hol annak történetét egészíti ki, finomítja, hol a jelen iskolájának eseményeiről, sikereiről számol be, máskor pedig a messzire szárnyaló tanítványok alakját formázza meg, mutatja be munkásságukat, tudományos tevékenységüket. Közülük legbehatóbban Türr Istvánnal, az ő történelemformáló jelentőségével foglalkozik. A lap XI. évfolyamának számaiban *Küldetés* címen folytatásokban közli városunk nagy fiáról írt érdekes és izgalmas, de a történelmi valósághoz ragaszkodó regényét, amit aztán *A szabadság katonája* címen kötetben is megjelentetett.

Külön csokorba köthetők azok a cikkek, amelyekben az 1956-os forradalom bajai eseményeit taglalja. Több forrásértékű írásban emlékezik a megtorlás idején bebörtönzöttekre, kivégzettekre, a város mártír szülőiteire.

Igényes könyvismertetőiben igen gyakran a városunkban élő, vagy innen induló írók, költők műveit mutatja be találóan elemző gondolatok, kritikai észrevételek kíséretében. Máskor változatos témákban ad hírt közéletünk eseményeiről.

Lapszerkesztőként segítette a *Bajai Honpolgár Könyvek* megjelenését. Ezek a könyvek a *Bajai Honpolgár* egy-egy kiemelkedő szerzőjének a lapban megjelent írásait foglalják egységes kötetbe, így könnyítik meg a szerző munkásságának mind teljesebb megismerését. Reméljük, hogy az eddig megjelent igényes kötetekhez hasonló kiadványban találkozhatunk majd az ő műveivel is.

Bálint László határozott értékítéletű publicista, író, aki „szenvélyes érdeklődéssel vesz részt a szűkebb-tágabb közösség ügyeiben”, olyan tanáregyenység, aki „szakmáját tudós elmélyültséggel műveli”, s írásában éppen ez által emelkedett a tudós alkotók sorába. Iskolaveze-

tőként valóban „szilárdan képviselt életelvekkel”, a példa erejével nevelte munkatársait: tanárt és diákot egyaránt. Valotta, hogy a jó iskola messze sugárzó hatását mindenkor tanulói közvetítik, akik „életükkel majd valamiképpen folytatják is a históriát.”

Mindenkori munkatársai, olvasói nevében kívánjuk az ünnepeltnek, hogy a maga öröme, mindannyiunk épülésére még hosszú-hosszú ideig folytassa írói munkáját, gyarapítsa sok új értékes művel saját alkotói „históriáját”!

Bernschütz Sándor

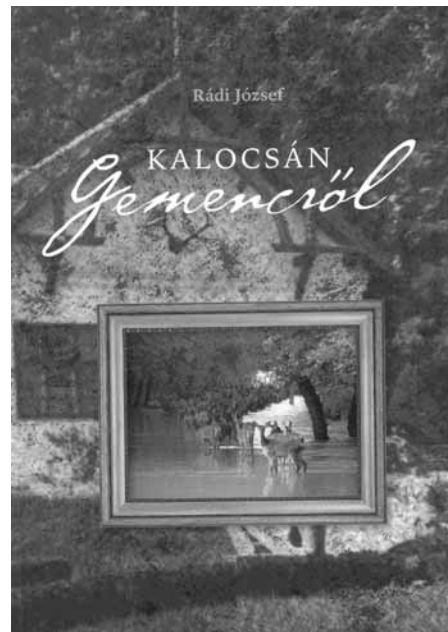
Kalocsán Gemencről

Könyvismertetés

A könyv borítójának fotója az ártér kevéssé tipikus, de életéhez mindenképpen hozzátartozó képét mutatja. A gímszarvas csak az 1880-as évektől tudott nagyobb számban megtelepedni a területen és a napjainkra túlszaporodott állomány csupán komolyabb árvíz tetőzése idején zsúfolódik össze az élőhely magasabb pontjain.

Dr. Tóth Imre *A gemenci erdők története* című 2002-ben megjelent kiadványának mintegy folytatásaként a közelmúltban Rádi József foglalkozott behatóan a területtel és a Kalocsai Érseki Uradalom többi erdőjével: munkájának eredménye a 600 oldalas, monografikus törekvéssel íródott könyv. A szerző a térség erdőmérnökeként a ranglétra lépcsőfokait végigjárva 37 évnyi szolgálati idő után a Gemenc Zrt. vezérigazgató helyetteseként vonult nyugállományba. A gyakorlati feladatokat jól ismerő, megfelelő helyismerettel, tapasztalatokkal és szakmai kapcsolatrendszerrel bíró vezetőnek meghatározó szerepe volt abban, hogy – dr. Faludi Gáborral és dr. Schneider Ildikóval közösen végzett munkájuk eredményeként – a karapancsai Kiskastély nemzetközileg is figyelemreméltó vadászati emlékhelyé-múzeumává válhatott. A néhány éves „múzeum-építés” még jobban felkeltette a korábban is meglévő érdeklődését a térség múltja (az erdészet története, a vadászati kultúra, a néprajz és a vízgazdálkodás, valamint ezek kapcsolódásai-összefüggései) iránt. Nyugdíjas-ként a megkezdett kutatásra életének korábbi időszakához képest jóval több időt és energiát tudott fordítani, amely lehetővé tette a Kalocsai Érseki Levéltár a könyv alapját jelentő és a témára vonatkozó teljes, mintegy 80 000 irat, dokumentumanyagának áttekintését.

Dr. Koncz István ajánlása után a szerző felsorolja-megadja a Kalocsai Gazdasági Levéltár és a Gyűjtemények áttanulmányozott iratanyagát, amely az 1700-as évek közepétől 1945-ig eltelt időszakot öleli fel. A folytatásban dr. Dóka Klára *Egyházi birtokok Magyarországon a 18-19. században*

című könyve alapján a Kalocsai Érseki Uradalom általános leírását adja. A 25. oldaltól az erdőgazdálkodás bemutatása következik: a geológiai, talaj-, éghajlati, hidrológiai és termőhelyi viszonyok ismertetését követően térképekkel illusztráltan röviden leírásra kerülnek erdőikkel a kalocsai, a hajósi, a szentistványi (ma Bajaszentistván) és a bácsi (ma Szerbiához tartozik) gazdasági kerületek. A szerző teljes terjedelemben közli Hirsch Istvánnak 1873-ban az Erdészeti Lapokban megjelent írását a Kalocsai Érsekség erdeiről, ezután az egyes erdőgazdálkodók 1937-ben készült területi beszámolóit ismerteti. Utóbbi alapján képet kapunk a korabeli aktuális problémákról, feladatokról. A Duna és az Érseki Uradalom „kapcsolatának” – itt talán szerencsésebb lenne a hazánk főfolyója vízjárásának hatása az ártéri erdőkre-élőhelyekre megfogalmazás – részletezése a vizsgált időszak nagyobb áradásai évszámainak és károkozásainak rövid közlésével kezdődik, majd felsorolja a dunai kanyarulat különböző átvágásait, végül a Duna bal és jobb parti árvízvédelmi töltései építésének ügyét ismer-

teti. A jobb parti töltések problematikája élénk vitákat eredményezett Tolna megye hatóságaival, amelynek lényegét megismerhetjük a közölt dokumentumokból. A művelési ágak és erdők szerint táblázatokba foglalt adatokból megtudjuk az uradalom nagyságát, a későbbiekben képet kapunk a csemetetermelésről és maggazdálkodásról, az erdőfelújításról és -telepítésről, a fahasználatról és -kitermelés módjairól.

A könyv 193. oldalon kezdődő második főfejezete a Kalocsai Érseki Uradalom vadgazdálkodását veszi górcső alá. A dámvad, a vaddisznó és a fácán tenyésztésével foglalkozó vadaskerti gazdálkodás célja az érseki udvar vadhússal történő ellátása és a reprezentáció volt. A felesleget, azaz a túlszaporodott vagy kiüregedett állományt nagy tételben vadkereskedőknek adták el. A szabadterületi vadgazdálkodást sokáig a nagyszámú nádifarkas (aranyfarkas) akadályozta, csak a gyérítésük és a Duna-szabályozások után vált igazából lehetségessé. Az első gímszarvast 1886 tavaszán látták Felső-Gemencen, az első szarvasborjút 1888-ban Pörböllyön lőtték. Amilyen nehezen jelent meg a faj az ártéren, olyan gyorsan túlszaporodott: a századforduló idején keltezett erdőgondnoki jelentések már jelentős vadkárokról szóltak és ezekhez mért kilövéseket tettek szükségessé (a kötet erről és a tróféákról részletes statisztikákat közöl). Az őz elsősorban a homoki területek vadfaja lett (például Kélesen 1928-ban mintegy 1 000 őz élt), a 19. század utolsó évtizedére robbanásszerűen elszaporodott a vaddisznó. Az apróvadás részeket (szalonka, vízi vad és nyúl) az uradalom már a kezdetektől bérbe adta, és hamarosan ugyanezt tette a nagyvadás területekkel is. Halászbérleti szerződésekben rögzítették a bérleti díjon túl leadandó friss élő hal mennyiségét. A könyv természetvédelemre vonatkozó fejezete a millenniumi emlékfák ültetésére vonatkozó iratok ismertetésével kezdődik. A folytatásban megtudjuk, hogy a Magyar Mezőgazdasági Múzeum preparálás céljából fekete gólya kilövésére

kért engedélyt Kalocsától. A számos további érdekesség közül a kötetből egyet ragadok ki: a Kádár-szigetre (a jelenleg erdőrezervátumként nyilvántartott területtel korábban foglalkoztam: *Gemenc gyöngyszeme a Kádár-sziget*. Természet Világa, 2003. február 67-71. oldal) az 1918. évi 283. számú ügyiratban az uradalom üzemterv híján letarlási engedélyt kért (337. oldal). A kérelemben szereplő adatok szerint a fiatal sziget szélessége 200, hosszúsága 400-500 öl (előbbi mintegy 380, utóbbi 760-948 méter); emellett fűzállománnyának egy részét 10-15, másik részét 20-30 évesnek becsülték. A továbbiakról a kötetben nincs adat. A folytatásban az uradalom erdei kisvasút- és hajóüzeméről közöl ábraanyaggal mellékelt, részletekbe menő adatokat. Ezt követően a minden korban és mindenki számára fontos mellékjövedelem lehetőségeiről (faszénégetés, gombaszedés, méhészet, kenderáztatás stb.) kapunk rövid áttekintést, majd az erdészeti és vadászati célú épületek, valamint az uradalmi hidak tervrajzokkal gazdagon illusztrált ismertetése következik. Az ingatlannal foglalkozó fejezetet a Gemencen emelt öt útszéli kereszt bemutatása zárja.

A 417. oldaltól az uradalom erdészeti üzemterveibe pillanthatunk be, majd a 441. oldaltól az erdészeti oktatási intézményekkel, a 447. oldaltól pedig az Országos Er-

dészeti Egyesülettel kialakult kapcsolatokról kapunk képet. A szerző a 457. oldaltól összefoglalóval zárt áttekintést ad a kezelt erdők abiotikus (árvíz, aszály, fagy, magas hőmérséklet, szél, tűz és jég) és biotikus kártevőiről (ember, állat, rovar, gomba és élősködő növények) és az okozott károkról, ellenintézkedésekről. A 485-488. oldalakon ismertetésre kerülnek a mindenkor tisztas nyereséget kitermelő uradalom gazdasági számadatai. A folytatás ismét egy értékes terület: egyebek mellett a szolgáltatást teljesítő személyzet feladatait, legfontosabb életrajzi adatait, szolgálati helyüket, a különböző beosztásokat, a hierarchiát, a szakszemélyzetet, a javadalmazásokat és a fegyelmi szabályzatot tárgyalja. Az anyag jobb megértését szolgálja a régi és az erdészeti mértékegységek napjainkban használatos vagy jobban ismert egységekben történő megadása, a rövidítések és a latin szavak feloldása. A további publikációkkal-kiadványokkal kiegészíthető irodalomjegyzék utáni zárszó Rádi József köszönetnyilvánítása segítőknek. A kötetet a szövegben fekete-fehéren közölt korabeli térképek-helyszínrajzok színes reprodukcióiból összeállított szép melléklet zárja.

Dr. Tóth Imre már említett munkája mellett ismeretes Felső Barnabás-Papp Attila *Gemenc* című, főleg turisták számára 1999-

ben kiadott munkája. Az ártéren élő-dolgozó emberek mindennapjairól adott személyes hangvételű és fotókkal jól illusztrált képet Kácsor László, szintén *Gemenc* című, 1976-ban megjelent könyvében. Party István (Nyúl Bertalan: Vadászéletek. Party István a szarvasgazdálkodás gemenci szaktekintélye. Budapest, 2001) és Böröczky Kornél (*Gemencről Gemencig*. Budapest, 1998) életrajzi kötetekben leginkább a neves vadászok életrajzainak tükrében kapunk képet Gemencről. A mostani, alapműnek tekinthető feldolgozásról Rádi József a forrásközlés jegyeit is mutató köteté bevezetőjének 12. oldalán az alábbiakat írta: „Rájöttem, hogy ezt a munkát nem lehet befejezni, mert mindig jönnek új miértek, csak abahagyni.” Valóban, a téma különböző területei további alapos, pontos irodalomjegyzékkel ellátott feldolgozásokat-ismertetéseket kívánnak a Gemenc, illetve a Kalocsai Érseki Uradalom múltjában elmélyülni szándékozó kutatóktól.

Rádi József: *Kalocsán Gemencről. A Kalocsai Érseki Uradalom erdő- és vadgazdálkodásának története az 1700-as évek végétől 1945-ig*. PRO-INVEST Kft., Dunakeszi, 2012. 600 oldal. A könyv megjelenését az OTP Bank Nyrt. és a Gemenc Zrt. támogatta.

Dr. Nebojszki László

Hevesy György (1885-1966)

Az „Inter arma silent musae” tömör latin szentencia tulajdonképpen a fegyverzajtól elnémított művészetekre vonatkozna. A barbár erőszak vihara azonban elhallgattatja a magasabb rendű szellem egyéb teljesítményeit jutalmazó intézményeket is. Így 1939 és 1944 között felfüggeszti értékelő tevékenységét a Svéd Királyi Akadémia. A teljes igazsághoz hozzátartozik, hogy a Nobel-díjak érdem szerinti kiosztásába már hat éve beavatkoztak a kontinens fölé emelkedő félelmes diktátorok. 1933-ban a Franciaországban élő orosz emigráns, Ivan Bunyin kapja az irodalmi Nobel-díjat. Bár a szelíd lírikus mit sem árt a bolsevik rendszernek, a felbőszült Sztálin megtiltja, hogy szovjet állampolgár elfogadja ezt a dekórumot. Két év múlva Carl von Ossietzky kapja meg a Nobel-békedíjat. A jeles újságíró viszont – aki a pacifizmus ismert apostola – történetesen a Reich egyik internálótáborában tartózkodik. A norvég storting döntése (a békedíjat az oslói parlament adja ki) úgy fel-

paprikázza Hitlert, hogy megtiltja alattvalóinak a díj bármelyik kategóriájának elfoga-

dását. Nos, a hajdan elcsapott grúz papnövendék és az egykori bécsi díszletfestő alaposan megregulázza a legrangosabb intellektuális teljesítményt díjazó testületeket.

A tárgyilagos véleményalkotás diktatórikus korlátozása két nagy nemzet kiemelkedő tehetségeit zárta ki a méltó elismerés elnyerésének lehetőségéből. Azt, hogy az arányokat mennyire torzítja a tirannusi beavatkozás, mutatják a következő számok. A kezdettől, 1901-től 1930-ig százharminchat Nobel-díjat osztanak ki a fizika, kémia, orvostudomány és irodalom legeredményesebb művelőinek. Ezek közül negyvenkető, vagyis az összlétszám 31%-a német. További durva korlátozás a szovjet állampolgárok jelölhetőségének kizárása. A merítési lehetőség ilyen beszűkülése válthatta ki a díjkiosztás említett felfüggesztését. 1944. november 9-én azonban már nyilvánvalóan látszott, hogy a Führer birodalmát elsöpri a három nagyhatalom koalíciója. Működésbe lép a Svéd Akadémia, és 1943-ig vissza-

menőleg tíz Nobel-díjat osztanak ki. az 1943-as kémiai Nobel-díj birtokosa az ekkor már Stockholmban élő Hevesy György professzor lesz.

A Hevesy család a 19. században Budapesten élt. 1885. augusztus 1-jén született György fiuk középiskolai tanulmányait a piaristák kitűnő képzést adó gimnáziumában végzi. Felsőfokú stúdiumait a Pázmány Péter Tudományegyetemen kezdi, majd Berlinben, illetve Freiburgban folytatja. Doktori disszertációját a zürichi egyetemen nyújtja be.

Egy angliai ösztöndíjat elnyerve Manchesterben, Ernest Rutherford mellett végez kutatómunkát a radioaktivitás területén. Mivel kiválóan képzett kémikus hasznos munkatársa a modern atomfizika alapjait lerakó mesterének. A radioaktív sugárzás természetének megismerése kiinduló pontja lesz magasba ívelő tudományos karrierjének. Fontos körülmény még, hogy ezen az angol kutatóhelyen ismerkedik meg és köt életre szóló barátságot Niels Bohrral. Bár egykorúak, a fiatal dán fizikust már csak két év választja el a világhírnév elnyerésétől.

A 19. század második felében – főként két német tudós, Bunsen és Kirchhoff munkássága nyomán – kialakul a spektroszkópia, a színképelemzés tudománya. Felfedezik, hogy izzó gőzzé párologtatva minden kémiai elem a reá kizárólagosan jellemző színképvonalakat bocsát ki. Az éles kontúrú vonalak a vöröstől az ibolyáig terjedő színekben jelennek meg, és mondhatnánk, a kémiai elemek egyedi, összetéveszthetetlen névjegyei. A spektroszkópia sok hasznos ismerettel gyarapította a tudományt, csak hogy tökéletesen empirikus doktrína maradt. Annak a magyarázata ugyanis, hogy az elemek miként bocsátanak ki színképvonalakat, illetve hogyan nyelik el a megfelelő színeket, rejtve maradt. Röviden: a kísérleti eredmények mögül hiányzott az elméleti háttér.

Bohr vállalkozott arra, hogy megadja a rejtelmes folyamatok egzakt számításokon alapuló értelmezését. Először csak a hidrogén-színkép keletkezését magyarázza meg. Számításai meglepő pontossággal egyeznek meg a kísérleti fizika adataival. Később kiterjeszti teóriáját bonyolultabb szerkezetű atomokra is, imponáló sikerrel. A koppenhágai fizikus megalkotja az elektronhéjak felépítésének elméletét, ezzel új és biztos alapokra helyezi a kémiát. Az ifjú tudós a 20. században kifejlesztett modern fizika egyik vezéregyénisége lesz. Kis házaja figyelemmel és gondoskodással kíséri zseniális fiának pályáját. 1916-ban egyete-

mi tanár lesz Koppenhágában, majd 1921-ben megalapítják számára az Elméleti Fizikai Intézetet. Ez a tudományos műhely lesz az egyik szellemi központja az atomfizika kifejlesztőinek.

A Monarchiába hazatérő Hevesy Bécsben Friedrich Paneth osztrák fizikussal társul. Érdeklődésüket a radioaktív sugárzások csodálatos, klasszikus fizikában értelmezhetetlen jelenségei kötik le. Az alfa-sugárzásról például kiderül, hogy rendkívül nagy, a 14 000 km/szekundumot is meghaladó sebességű hélium atommag. A radioaktív atom elbomlása során kibocsát a röntgensugárzáshoz hasonló, de még nagyobb áthatolóképeségű gamma-sugárzást is. Az elméleti fizikát még több évtized választja el attól, hogy pontos magyarázatát adja a rendkívüli erejű energia-felszabadításnak. A magyar és osztrák fizikus azonban felismer egy olyan lehetőséget, mely a biológiai kutatás előtt új utakat nyithat meg. Már egyetlen radioaktív atom alkalmas arra, hogy helyét jelezze a növényi, állati vagy emberi testszövet mélyén. A gamma-sugárzás ugyanis könnyedén áthatol vastag rétegeken is, és kimutatására egyre alkalmasabbak a tökéletesedő mérőműszerek.

A tudományos információszerzés mérhetetlen finomodásának érzékeltetésére számadatokhoz kell folyamodnunk. Elemek vagy vegyületek kimutatására, azonosítására számos módszert alakított ki a kvalitatív és kvantitatív kémiai analízis. Ám e vizsgálatok végrehajtásához megfelelő anyagmennyiség szükséges. Amennyiben a kutató pl. egy anyagmintában a vas jelenlétét és mennyiségét szeretné meghatározni, kb. egy milligrammra van szüksége. Ebben a parányi, mákszemnél kisebb anyagmorzsában azonban roppant számú, ötezermilliárdszor egymilliárd darab vasatom van. A fizikusok által konstruált műszer, a színképelemző készülék, sokkal kisebb anyagmennyiségeket is képes kimutatni. Ám ahhoz, hogy jól fényképezhető színképvonalak jelenjenek meg a filmen, még így is milliárd milliárdszorosánál több atom fénykibocsátása szükséges.

A zsenik egyedülálló adottsága, hogy felismerik egymástól távol fekvő szakterületek összekapcsolásának lehetőségét. Hevesy és Paneth felfedeznek egy rendkívüli megoldást. Néhány száz radioaktív atom már alkalmas lenne arra, hogy az élő szervezetben jelezze egy kémiai elem vándorlását és felhalmozódását. Ekkor azonban még úgy tűnik, hogy a korszakot nyitó gondolat zsákutcába vezet. Az akkor ismert radioaktív elemek a periódusos rendszer végén helyezkednek el, és egyikük sem al-

kotóeleme a növényi vagy emberi szervezetnek. Hevesy a nyomjelzés 1913-ban még kivitelezhetetlen ötletét nem ejti el, és majd bő évtized múltán hozzákezd egyelőre még korlátozott alkalmazásához. Hazatér és tudományos karrierjét a Pázmány Péter egyetemen építgeti. Magántanári habilitáció után 1919-ben professzori státusban igazgatja a II. Fizikai Intézetet. Rövidesen azonban Németországba távozik, és 1922-ben a régi barát, Niels Bohr koppenhágai kutatólaboratóriumába kap meghívást. Úgy tűnhet, hogy a következő években pályája mellékvágányra fut. Kétségtelen azonban, hogy a kémia területén tett felfedezése világhírnevet szerez a bravúros ügyességű kutatóknak.

Lothar Meyer és Mengyelejev a kémiai elemeket már 1869-ben az úgynevezett periódusos rendszerbe skatulyázza be. Az irányító elv a növekvő atomsúly, illetve az elemek azonos kémiai viselkedése. Nyolc főoszlopot alakítanak ki. Kiderül azonban, hogy a hidrogéntől az uránig terjedő katalógusban maradnak üres kockák. A kémiai kutatás – a színképelemzéstől hatékonyan segítve – fokozatosan kitölti az üres helyeket. 1922-ben azonban öt rubrika még betöltetlen. Hevesy, talán a feladat nehézségétől ingerelt ambícióval, a legkeményebb fába vágta fejszéjét. A 72. rendszámú elem kimutatását tűzi ki feladatául. Dirk Coster holland kémikust választja társul az inkább kudarcra, mint sikerre kecsegtető vállalkozásban.

A keresett elem ugyanis már nyolc évtizede bujkál fondorlatosan a kutatók elől, és gonoszul csúffá tett féltucatnyi neves kémikust. Először 1845-ben a svéd Sjögren „fedez fel”, ám az ellenőrző kísérletek kiderítik, hogy a cirkónium egy ismert vegyületét vélte új elemnek. 1908-ban a japán Ogava mutatja ki és nevei el nippóniumnak az „új elemet”. 1913-ban az új-zélandi Scott „találja meg” a 72. elemet és nevezi el oceaniumnak. Sajnos, a konkurens laboratóriumok kontrollkísérletei mindkét esetben kimutatják, hogy ismert elemek vegyületei tévesztették meg a kutatókat. A pórul járt laborálók menségére szól, hogy vizsgálataikban csak az akkor ismert, kevésbé érzékeny kémiai eljárásokat alkalmazhatták. 1913-ban az angol Moseley új rendszert fejleszt ki a nehéz elemek kimutatására. Felfedezte, hogy az intenzív elektronnalábbal bombázott nagy atomsúlyú elemek éles vonalakból álló röntgenszínképet bocsátanak ki. Ezek a színképvonalak jellemzőek a kémiai elemekre, ezért kimutatásukra alkalmasak.

Hevesyékét Niels Bohr egy tanácsa is segíti. Az intézetigazgató ekkor fejezi be az atommag körül keringő elektronokból álló

héjakra vonatkozó elmélete kidolgozását. Ennek alapján biztosnak véli, hogy a 72. elem fémjellegű és a cirkónium közeli rokona. A kémikusok korábban az ún. „földfémeket” tartalmazó ásványokban keresték a hiányzó elemet. Coster és Hevesy megfogadják a jó tanácsot, és a cirkónium ércekre összpontosítják vizsgálataikat. A szívós munkát biztató jel segíti, majd teljes siker koronázza. A Moseley-féle röntgenspektroszkópia felhasználásával egy új, korábban ismeretlen vonalat találnak. A további vizsgálatok kimutatják a rejtőző elem hat vonalból álló teljes színeképét.

Az elmondott előzmények után nem indokolatlan a kétely, mellyel a tudományos világ az új, hafniumnak nevezett elem felfedezésének bejelentését fogadja. Hevesy és Coster azonban tanulmányokban részletesen, bárhol megismételhető módon leírták kísérletüket. A kontrollvizsgálatok sorra tanúsítják a Bohr-intézet kutatóinak igazát.

Hevesy következetesen folytatja munkáját, és a spektroszkópiailag jelzett elem tiszta elkülönítésére törekszik. A cirkónium fémbe ötvözött hafnium – a szoros vegyi rokonság miatt – kémiai módszerrel nem különíthető el a hordozó fémtől. Észreveszi azonban, hogy a hafniumfluorid, illetve a cirkóniumfluorid különböző hőmérsékleten kristályosodik ki az oldatból. Ezt felhasználva 1925-ben sikerül a hafnium fémét a cirkóniumtól elkülöníteni.

A koppenhágai intézetben elért siker méltán szerez világhírnevet a magyar professzornak. Nem meglepő tehát, hogy a hafnium izolálását követő évben a rangos freiburgi egyetem felajánlja számára a fizikai-kémiai tanszéket. Alapvető tudományos eredményekben gazdag nyolc évet tölt a német univerzításon. Mivel az 1913 óta eltelt másfél évtizedben találnak olyan kisebb fajsúlyú elemeket, melyek radioaktívok, visszatér a nyomjelzés módszerének kidolgozásához. Ezek az anyagok már alkalmasak az élőlények szervezetében történő vándorlás és felhalmozódás vizsgálatára. Felismeri, hogy a bizmut nagymértékű koncentrációkat mutat egyes daganattípusokban. A vízben igen kis mennyiségben található egy radioaktív atomot, tríciumot tartalmazó molekula. A tudós ennek az izotópnek segítségével vizsgálni kezdi az aranyhal és az ún. nehézzvízzel dúsított akváriumfolyadék közötti anyagcserét.

1934-ben Mme Curie lánya és veje, Irene Curie és Joliot felfedezték a mesterséges radioaktivitást. Alfa részecskékkel besugárzott alumíniumból olyan foszfort hoznak létre, amely radioaktív tulajdonságú. A felfedezés tudományos értéke óriási, csak-

hogy a módszerrel csekély mennyiségű radioaktív anyagot lehet előállítani. Hevesy mégis megragadja a lehetőséget, és a parányi anyagmennyiségekkel állati szervezetekben kezd vizsgálatot. Az eredmény meglepő és az élettan szempontjából rendkívüli fontosságú. Kiderül, hogy a változatlan elemekből felépítettnek tartott csontváz atomonként cserélődik ki és az élettartam során megújul.

A nemzetiszocialista hatalomátvétel arra kényszeríti, hogy elhagyja a számára oly kedvelt Freiburgot. Visszatér Bohrhoz, majd az 1940-es német megszállás elől Stockholmba menekül. Itt folytatja biokémiai kutatásait és nyeri el az 1943-as kémiai Nobel-díjat. Bár ekkor még úgy látszik, hogy a radioaktív nyomjelzés csak szűk körben, költséges segédberendezésekkel felszerelt laboratóriumokban alkalmazható módszer, a tudományos élet közmegegyezése méltányolja a zseniális felismerést.

A fizika fejlődése időnként kiszámíthatatlan vargabetűket vet. 1944-ben sem a professzor, sem a Svéd Királyi Akadémia nem sejtje, hogy az Egyesült Államokban már négy éve folyik egy gigantikus kutató- és fejlesztő munka. Ez érthető, hiszen a Manhattan-terv fedőnevű programot tökéletes titoktartás áthatolhatatlan fala rejt. Los Alamosban, továbbá két kutatóhelyen kétezer fizikus, kémikus, mérnök és technikus dolgozik az amerikai atombomba előállításán. Őket köti a szigorú szilencium fogadalma, és ezt be is tartják. A titoktartás mértékére jellemző, hogy az alelnököt, Harry Trumant is csak akkor tájékoztatják a Manhattan-tervről, mikor 1945 áprilisában Roosevelttel halála után az elnök helyébe lép.

A program kivitelezhetőségének első jele az 1942-ben, Chicagóban üzembe helyezett atommáglya. A reaktor működése során kiderül, hogy benne egy mesterséges elem, plutónium termelődik. Ez a transzurán elem épp oly alkalmas atombomba készítésére, mint a nagy nehézségekkel elkülöníthető U 235-ös izotóp. Mivel nagy méretű atommáglyákban a plutónium szinte korlátlan mennyiségben előállítható, megkezdik Hanfordban egy reaktortelep kiépítését. Ezek a „tenyésztő reaktor”-ok. Céljuk nem energiatermelés, hanem plutónium előállítása. Kiderül, hogy az aktív reaktormag működés közben nagy mennyiségű felesleges, sőt veszedelmes neutronsugárzást is termel. Ártalmatlanná tételük, elnyelésük érdekében a máglyát kb. két méter vastag, különleges betonfallal köpenyezik.

A sikeres almogordói próbarobbantást, majd a Japánra mért két atomcsapást követően a tudósok figyelme a máglyák mellék-

termékének, a bőséges neutronsugárzásnak hasznosítására irányul. A neutron az atommag elektromosan semleges építőköve, ezért könnyedén elnyeli bármelyik természetes elem magja. Ha tehát a máglya falába hengeres üreget fúrunk, melynek vége a neutronokban gazdag zónába nyúlik, az ide helyezett semleges elem neutronokat nyel el, és radioaktív izotóp keletkezik. Ez kémiailag azonos viselkedésű a kiindulási elemmel, ám minden esetben instabil, és erős sugárzást kibocsátva bomlik le. Ezzel a módszerrel a következő évek során kb. ezerötven mesterséges radioaktív izotópot állítanak elő. Ezek bomlási sebessége széles határok közé esik, a másodperc tört részétől milliárd évekre terjedhet ki. A leírt módon az összes „könnyű” elem radioaktív izotópja tetszés szerinti mennyiségben előállítható. A Hevesy-féle nyomkövető eljárás tehát az élő szervezet egészére kiterjeszhető. Nem csupán a vegyületek útjának követése, hanem az egyes testszövetekben való felhalmozódás is mérhető. A Geiger-Müller csövekkel és az ún. szintillációs számlálókkal való mérés azt is kideríti, milyen sebességgel cserélődik ki egyes szervek építőanyaga.

Hevesynek megadatik az az élethelyzet, melyben Goethe az agg Faustot részelteti. A háborút követő két évtizedben tanúja lehet, miként takarítják be szelleme dús természetét a szaktudományok hálás művelői. Bár a nyomjelzés módszerét alkalmazzák az ipar számos ágában, sőt pl. még a hidrológiában is, a fő hasznélvező a biológia, az orvosi élettan, a diagnosztika és a terápia lesz. Csak százmilliókban mérhető azok száma, akik a Hevesy-módszer nyomán kialakuló nukleáris medicina jótéteményeiben részesülnek. Szemléltetésül válasszunk néhány példát. A jód 131-es izotópját használják a pajzsmirigy funkcionálásának vizsgálatára, agydaganatok kimutatására, májműködés ellenőrzésére, a szívperc-volumen mérésére. A radioaktív szén útjának követése felvilágosítást ad olyan anyagcsere-rendellenességekről, melyek cukorbetegséget, köszvényt, vészesegénységet válthatnak ki.

Meglehetősen nagy késéssel hazája is gondol idegenbe szakadt gyermekének méltó elismerésére. A Budapesti Műszaki Egyetem rektori tanácsa indítványozza a díszdoktori cím megadását. Sajnos, Hevesy ekkor már súlyos és végzetes betegséggel harcol. A jóindulatú sors úgy rendezte, hogy utolsó hónapjait Freiburgban töltse. A nagyszerű intuícióra képes szellem lángja ott lobban ki, ahol új korszakot nyitó kísérleteit megkezdte.

Dr. Dániel József

Egy amerikai magyar orvos vallomásai

Könyvismertetés

„1945 őszen Édesapám – már Sólyom Antalként – az MNB Bajai Fiókjának a főnöke lett. Megint csak a bank épületében laktunk, ami egy kórházi elmeosztállyal volt közvetlen szomszédságban. Noha nem tudom mit, de ez a tény nyilván jelentett valamit számomra, mert anélkül nem emlékeznék rá. Ha másra nem is, de arra emlékszem, hogy láttam elmebetegeket az udvaron kórházi ruhájukban. Baján csak egy évet töltöttünk, ahol az elemi iskola 4. osztályát végeztem el ugyanolyan tiszta kitűnő bizonyítvánnyal, mint az első hármat Békéscsabán.”

Fenti, a könyv 34. oldalán olvasható sorok bevezetőként idézését a recenzens azért látta célszerűnek, hogy ne várokoztassa a T. Olvasót annak megválaszolásával, miért a *Bajai Honpolgár* oldalain jelenik meg ez az ismertetés. A felidézett gyermekkori emlék hiteles, de pontosítani szükséges. A bank szomszédságában nem volt kórház, 1945 februárjában azonban, amikor a szovjet hadsereg a bajai kórház összes helyiségét lefoglalta hadikórház céljára, az elmeosztály betegeit a nemzeti bank Széchenyi utcai épületében helyezték el. (Dr. Abonyi József: *Kórház történeti emlékek 1944-1950 évekről* In: A bajai kórház millenniumi évkönyve 2000-ben, 21. old.)

Az egy sikeres, termékeny és nemzetközi hírnévre szert tett orvos pályaképét felrajzoló, történelmi tablóként is beszédes, szerfelett olvasmányos önéletrajzi írás – a szerző indoklása szerint – elsősorban „hálaadó emlékirat”, amely fél évszázaddal (a még ekkor is nagyon hiányzó) apja halála után – saját 70. születésnapján túl – „szülei örök emlékére” érlelődött meg benne.

Hősünk a berlini olimpia időszakában, 1936 nyarán Budapesten született, Schmall Antal bankfőellenőr és Molnár Ilona tanár „törvényes fiaként”. Apja 48, anyja 29 éves volt elsőszülött gyermekük világrajövelekor. Mivel apja ekkorra az MNB békéscsabai fiókjának főnökévé lépett elő, tekintélyes társadalmi státusa a gyermek 8 éves koráig a családnak „rendkívül kellemes, kényelmes, békés, nyugodt és jómódú életet” biztosított. Amikor utólérte őket a II. világháború, mindent hátrahagyva kellett menekülniük a bank épületének emeletén lévő kilencszobás, tágas szolgálati lakásból. Szüleinek soha többé nem sikerült visszaküzdeniük magukat „arra az életszínvonalra”. Az apa után római katolikus vallására

keresztelt, mindvégig katolikus nevelésben részesült hősünk életét azonban ezt követően is – miként azt megannyi esetben megvallja – a Gondviselés örökölte...

A húga, Katinka megszületésével négytagúvá vált, 1945 nyarán vezetéknevét Sólyomra magyarosított család bajai évét újabb két „gondtalan és boldog év” követte Kaposvárott, amely a 60. életévét betöltött apa nyugdíjazásával, az ottani szolgálati lakásból kiköltözés valamennyi következményével, kisvártatva „a népi demokráciának álcázott szovjet típusú kommunista diktatúra” működésbe lépésével újbakkal nem szaporodott; a családnak alkalmazkodnia kellett a „budi előtt várakozás”, vagy „ha nagyon kellett, a hideg téli éjszakákra beiktatott ágy alatti bili” kínálta lehetőségekhez.

Hogy „a szép Regnum Marianum templom” lerombolását, helyére Sztálin óriási szobrának állítását követő évben, 1951-ben fulmináns májgyulladás kapcsán coma hepaticumba: májkómába esett, akkor elsőéves gimnazista fiú megmenekült a halál torkából, édesanyja érte hittel imádkozása mellett annak is tulajdonítja, hogy – ahogyan már nagyapja életben maradását is e csodát tévő szentnek tulajdonították – páduai Szent Antalt választotta ő is a védőszentjének. Persze védelmére kelt osztályfőnöke, dr. Berkes István tanár úr és a Szent Istvánból I. Istvánná lett gimnázium tanári testülete is, amikor „A második osztályba léphet”

határozatot arra alapozva hozta meg, hogy a megengedettnél sokkal több (390) mulasztott óra helyett „hibásan” 290 óra került az év végi bizonyítványába. Ugyanis ha a hosszú lábadozása alatt már a terjedelmes *Anna Karenina* és a *Háború és béke* Tolsztoj-regényeket is olvasó, csodával határos módon túlélte betegsége folytán „orvos és entellektüel” lenni akaró fiú évismétlésre kényszerült volna, valószínűleg dr. Korpássy Béla szegedi kóroncnok professzor, az „impozáns úriember” támogatása ellenére sem álltak volna szóba Rákosi alatt a bankár fiával: „Egyetem? Nyet!” Márpedig Berkes tanár úr nélkül 1955-re tolodott volna el (a kitűnőre sikeredett) érettségije és felvételi, amikor Rákosi csillaga ismét a magasba emelkedett. Így viszont Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála utáni „valamivel emberségesebb légkörben ... lehetett Korpássynak szava az én felvételem ügyében... Tehát: Gondviselés? Da!”

Az 1954-ben Szegeden orvosegyetemistává, a második év végén népköztársasági ösztöndíjassá lett fiatalember 1956. október 23. és november 4. között lelkesen vett részt a tüntető gyűlésekkel összekötött nagy felvonulásokon (ezek egyikén az akkor dékán Korpássy Béla professzor úr kezdte a *Himnusz*-t, aztán a *Szózat*-ot énekelni), november 4-ét, a nemzeti gyásznapot követően maga is hónapokig gyászban élt, „mert elveszett az a remény, öröm és büszkeség, mely csaknem csodaként pottyant az ölnkbe a forradalom révén.”

Negyedéves lett, amikor (1957. novemberében) a 70. életévét el nem ért édesapja – bő fél évvel azután, hogy többhetes kórházi ápolást követően „Cirrhosis hepatis. Pleuritis exudata. St. P. pneumoniam” (májzsugor. vizes mellhártyagyulladás. tüdőgyulladás utáni állapot) kórismékkal hazabocsátották. A „legjóságosabb, legönfeláldozóbb szerető férj és édesapa” halálát 2 hónappal megelőzően, szeptemberben jelentette be Korpássy professzor úrnak, hogy externistaként a májgyulladás és a májzsugorodás viszonyát szeretné kutatni a saját és édesapja betegsége miatt. „Ő ezt örömmel vette, hiszen egyik tudományos vesszőparipája a csersavval okozott májkárosodás volt, amit a háború idején fedezett fel, mint az ungvári kórház kóroncnoka.” Ezzel vette kezdetét „orvosi pályafutása első időszaka (1957-1972)”, amelynek első terméke az 1958. évi Onkológus Nagygyü-

lésen tartott előadása volt; míg a szeretett professzorával közös, az *Orvosi Hetilap* 1961. decemberi számának vezető cikként megjelent *Májcirrhosis és májrák* című közleménye már névjegye letételével ért fel a tudomány asztalán. „Novíciusi ideje” a tudományos kutatás területén azon drámai esemény kapcsán ért véget, hogy – röviddel közös közleményük megjelenése előtt, 1961. november 28-án – „Korpássy professzor úr váratlanul öngyilkos lett.” Hogy hogyan lett a klinikai évek során mindenképp jelesen vizsgáló, csupán az 1960. szeptember 21-ei államvizsga legutolsó tantárgyából, egészségügyi szervezésből „jó-t” kapó, így „szépséghibásan” *summa cum laude* minősítéssel szeptember 24-én orvosdoktorrá avatott hősünkötől gyógyszeripari kutató, a katonai szolgálat negatív hatásaként kezdő dohányos, a Gyógyszeripari Kutató Intézet történetében „legelső”-ként külföldi ösztöndíjas vendégkutató, miért döntött az Amerikába emigrálás mellett, milyen előzmények után került sor ott 1970. július 21-én „impozánsan összeállított 141 oldalas” disszertációs munkája megvédésére, hogyan ismerkedett meg a természettudományos tényeket a keresztény istenhittel szintetikus egységben láttató, tudományos, filozofikus és spirituális inspirációjával saját munkáját nagyban segítő francia jezsuita tudós, Pierre Teilhard de Chardin tanaival (és fogadta őt lelkiatyjává), laboratóriumi kutatómunkája mellett miként tanult az ECFMG vizsgára, amelynek révén 1971. szeptember 15-én megkapta az orvosi diplomáját honosító bizonyítványt, 35. életévén túl miként került sor a Gwen Cattle-vel kötött „kétnapos esküvőjére”, hogy hogyan alakult orvosi pályafutása második (1972-1989), harmadik (1989-2002), és negyedik (2002-től a jelenig) időszaka – olvasható a könyv további, oldalszámot tekintve annak jóval nagyobb

hányadát kitevő fejezeteiben. Az 1977. február 18-án „20:48”-kor őt ért apai örömet („egy teljesen ép fiú”) két hónappal később öröm követte: élete első májbiopsziája kapcsán készült szövettan korai stádiumú májzsugorodást mutatott. Alig kéthónapos kislánya örömteli apjaként „Istenem, csak hadd húzzam ki addig, amíg Alexander legalább hatéves lesz! – vagyis túl a személyiségfejlődés első nagyobb buktatóin” – fogalmazódott meg az ekkorra már a csecsemőpszichiátria egyik úttörőjeként szárnyát bontogató orvos kétségbeesett kívánsága. De (miután az USA-ban ekkor már) „...adódott alkalom a májátültetésre, ami reményt adott, hogy kihúzhatom talán a 18. születésnapjáig, majd pedig az egyetemi diplomáimig...Hát, mi ez, ha nem Gondviselés?” 54. születésnapján, 39 évvel életveszélyes hepatitisz után derült ki, hogy a „kulcsot beadni készülő mája” megbetegítője az a hepatitisz C vírus (HCV), amelyet csak 1989-ben azonosítottak, és amelyek ellenanyaga kimutatására alkalmas diagnosztikus teszt a Virginia Egyetem kórházi osztályán – ahova felvételében egy pszichiáter kollégája volt segítségére – esetében lett először „pozitív”. Közvetlen életveszélyes állapotából kikerülve, „dr. Gimple konzultációt kért dr. Stevensontól, a májátültető sebésztől.” Kórházból hazabocsátása estéjén dr. Stevenson telefonon tudatta, hogy „van egy máj és te vagy az első a listán. – ...mintha „Valaki fent” gondoskodik rólam...egy évvel és kb. 50 operációval előttem indult be a májátültetés a Virginia Egyetemen...Később, a 10 éves évfordulomon 10 ezer dollárt adományoztam dr. Pruet HCV-vel kapcsolatos kutatási projektjének, mint a Virginia Egyetemnek szóló célzott adományt.” „...az ötvenkénti szegedi évfolyam-találkozón...csak 1995-ben, végzésünk 35. évfordulóján volt alkalom arra eljutni. A máj átültetésem után

Kettőt egy csapásra

Kabdebő Tamás és fordítója, Permenter Gáti Klára a szerző Rómáról és a Dunáról írt két új kisregényét mutatja be 2013. május 31-én az MS Bútorházban. Minden érdeklődőt szeretettel várnak.

kezdttem otthon azt a paradoxont használni, hogy »ha nem mentem volna el, nem lennék itt!« Ezt szomorúan bizonyította az a tény, hogy egyik évfolyamtársunk hepatitisz C vírus okozta cirrhosisban halt meg a 90-es évek elején. Otthon ugyanaz lett volna az én sorsom is.”

A 2002-t követően bioetikus diplomát szerzett és e területen munkálkodó „amerikai magyar orvos” megélte, hogy fia, Alexander a pécsi egyetemen cum laude minősítéssel orvosi diplomát szerzett, húga, Katica Jászai Mari-díjas színésznővé és a Pécsi Nemzeti Színház örökös tagjává lett.

A könyv 284-297. közötti Függelék-oldalain munkássága adatait (tudományos és orvosi közleményeit, előadásait, etc., országos és nemzetközi társaságokbeli tagságát) részletezi, 298. oldalán családfaadatokat ismertet, 299. oldalán pedig köszönetet nyilvánít (többek közt dr. Bálint Géának, az MTA doktorának, a volt gimnáziumi osztálytársnak és orvosegyetemi évfolyamtársnak, aki a könyv hátsó borítóján ajánlja „e könyvet mindenkinek, aki hisz az etikai és szellemi értékekben, mert e könyv írója megmutatja, hogy ezen értékeket megőrizve lehet csak gazdag és teljes életet élni.”)

Sólyom Antal: *Egy amerikai magyar orvos vallomásai*. Szerzői kiadás, a Pannónia Könyvek Szerkesztőségének gondozásában, Pécs, 2008.

Péter Árpád dr.

Védendő védtelenek: a fekete gólya

Kirándulásaink során Gemenc belső erdei tavaihoz, holtágaihoz vagy a mentett ártér szántóföldjei közé ékelődő és náddal körülvett vizeikhez (például Felső-Pandúrban ilyen a Hosszú- és a Házi-tó) közeledve érdemes visszavenni mozgásunk lendületéből. Különösen igaz ez a nyár második felére, amikor felületük látványosan zsugorodni kezd, emiatt életterük beszűkül, és élőviláguk összezsúfolódik. Ilyenkor a csörtetés helyett halk cserkeléssel ablakot nyithatunk színes, tarka egyveleget mutató világukra:

az egyre kisebbé váló víztest nyújtotta terület asztalnál számos – könnyen megszerezhető préda után kutató – madarat pillanthatunk meg zsákmányszerzés közben. Közöttük a gyakori szürke gém alkalmanként hirtelen rikoltásával töri meg az idillt és felzavarja álmából a csendet. Láthatjuk a lábával előbb az iszapot megkavaró nagykócsagot, amely a következő pillanatban előrelendülő csőrrel villámként cikázva szerzi meg aznap eselését. A madár állományai a kiskócsaggal együtt az utóbbi évtizedek védelmi

intézkedéseinek köszönhetően gyarapodóban vannak. Az emlősök közül megfigyelhetjük a vízínövények ízletes részeit kereső, de a halakat sem megvető vaddisznót. Mégis, talán mind közül, zöldesen csillogó fekete színzetével és kárminpiros csőrrel-lábaival a rejtőzködő életmódja miatt titokzatos, sorozatunk 100. részének bemutatására érdemes élőlényéül választott fekete gólya (*Ciconia nigra*) tűnik a legérdekesebbnek.

A telelő területükről magyarországi költőhelyeikre jellemzően március közepén vis-

Néhány hetes fekete gólya fiókák (Fotó: Bartók Zoltán)

Kirepülés előtti fiatalok (Fotó: dr. Nebojszki László)

szatéró fekete gólyák egyik példányát idén a gemenci Keselyűs környékén már március 5-én látták. Zavarásmentes területen a gólyapár évente ugyanazt a fészket használja, ami az állandó továbbépítés miatt jelentős nagyságot érhet el. A fészkek alapjául szolgáló ágak közé a madár földet és fűcsomókat rak, míg belsejét mohával és fűszálakkal béleli. A tojó többnyire kétnaponta egyet-egy lerakva jellemzően négy, ritkábban három vagy öt ovális alakú és fehér színű tojást tojik. A költést az első vagy második tojás után, nagyjából április közepén kezdi meg. A legnagyobb részt a tojó ülte tojások 35-46 nap alatt kelnek ki [Haraszthy László (szerk.): *Magyarország madarai*. Budapest, 1998. 29. oldal]. A fiókák teste csupasza, szemük szürke, csőrük sárgás-, lábszáruk és lábuk hússzínű: kiszolgáltatottságuk okán kitollasodásukig a szülők felváltva vigyázzák a kicsiket. Az éhes csőrök-szájak eleséggel történő ellátásában a pár mindkét tagja részt vesz. A fiatalok 62-69 nap után repülnek ki a fészkekből, amelyre még nagyjából két hétig visszajárnak (Colin Harrison: *Jungfögel, Eier und Nester aller Vögel Europas, Nordafrikas und des Mittleren Ostens*. Hamburg und Berlin, 1975. 76. oldal). A kifejlett fekete gólya testhossza eléri az 1 métert, szárnyainak fesztávolsága 173-205 centiméter (Killian Mullarney-Lars Svennson-Dan Zetterström-Peter J. Grant: *Madárhatározó*. Budapest, 2002. 34. oldal), csőre 160-195 milliméter hosszúságú (Kelemen Attila: *Madaraskönyv*. Bukarest, 1978. 229. oldal). A hazánkban fészkelők augusztus elejétől kezdenek csapatokba verődni, majd szeptemberben tűnnek el honi táplálkozó helyeinkről és vonulnak Közép- vagy Dél-Afrikába. Az elterjedési terület egyes részein az állományból vannak helyben maradók (például egyes ázsiai területeken vagy az Ibériai-félszigeten). Itt nyilván arról lehet szó, hogy az élőhely bizonyos számú gólyapopulációnak elegendő táplálékot tud szolgáltatni télen is.

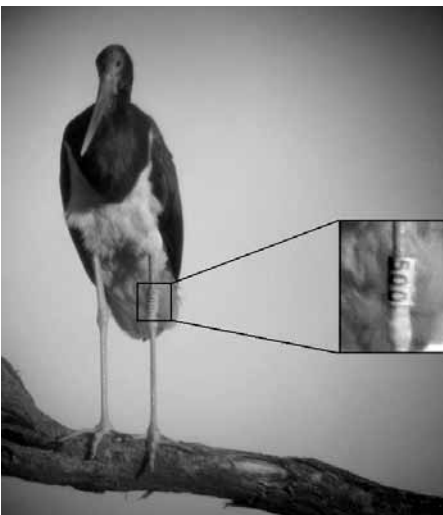
Madarunk a gólyaalkatúak (Ciconiiformes) családjának Európában, Ázsiában és Afrikában változó sűrűséggel fészkelő madara. Nyugat-Európában ritka, az Ibériai-félszigeten valamint Dél- és Kelet-Afrikában szigetszerű populációkban él. Megtalálható a Balkán-félszigeten és Törökország egyes részein is. A 20. század második felében Észak-Európában élő állományai jelentősen megfogyatkoztak. Költőterülete Oroszországtól Közép-Ázsián keresztül egészen a kontinens keleti részéig húzódik, fészkelőként fellelhető Elő- és Belső-Ázsiában is [Haraszthy László (szerk.): *Magyarország madarai*. Budapest, 1998. 28. oldal]. Hazánkban elsősorban nagyobb folyóink mentén, azok árterületében költ, ugyanakkor megtalálható domb- és hegyvidékeinken: pl. az Északi-középhegységben, a Dunántúl déli részén, a Soproni-hegységben (olyan helyeken, ahol a környezetben mocsaras rétek találhatóak). A madár Baja környéki élőhelyei a Duna árterének mocsaras tisztásai, nedves rétjei, tocsogói, belső tavai és holtágai, ahol az embert kerülve igyekszik rejtőzködő életmódot folytatni (vad és bizalmatlan). Fészkelő helyül leginkább az idős erdőrészeket, főleg a tölgy-kőris-fehérmályva ligeteket választja. A fészket tartó fához legalább egy oldalról fontos a jó berepülési lehetőség. Ha a tartó fa kiszárad, a madarak elhagyják a fészket. A nemes nyár ültetvényekben ritkán figyelhető meg fészkek. Ha mégis, akkor ok lehet például a szokatlan lombkorona: a fa a lombkorona középső részén elágazik és a ferdén továbbnövő ágak közötti tér szinte kínálja magát a megtelepedéshez. Magányos fészkelő, de irodalmi adatok megemlítik laza telepeken történő fészkelését is. Rudolf trónörökös 1878 tavaszán tett vadászatát a Dunán. Az ötödik nap a keskendői erdőben vadászott, és *Tizenöt nap a Dunán* című 1890-ben kiadott útikönyvében kétszer

utalt a gólyafészkek egymáshoz igen közeli elhelyezkedésére, azaz a laza telepes fészkelésre. A 92. oldalon „Három fészket találtam, jó közel egymáshoz.”, majd a 95. oldalon „Itt meglehetősen csekély területen több gólyafészkek volt” – írta munkájában. A másik adatot Homonnay Nándor közölte 1943-ban ugyanerre a területre: a ma Horvátországhoz tartozó Keskendő község melletti erdőben laza fészkelő telep említ, ahol lakott és lakatlan fészkek voltak egymás közelében [Beiträge zur Kenntnis der Nistplätze und der Verbreitung des schwarzen Storches (*Ciconia nigra* L.) in Ungarn. fragmenta Faun. Hungarica 6., 1943.]. Papp József pedig 1975-ben jegyezte fel ilyet: „Híres volt az Uzsa környéki erdők feketególya-telepe. Lakói a kőbánya megnyitásaig lejárta a halastó-sorozatral halászni.” (*Magyarország védett területei*. Budapest, 1975. 157. oldal). Magyarországi domb- és hegyvidéki fészkelő helyein a lombos- vagy fenyőerdők idős fáit választja. Számos helyen – a Balkán-félsziget, Mongólia, Kis-Ázsia és Dél-Afrika – a hegységek sziklaüregei és parkányai kínálnak természetes fészkelő lehetőséget, ezeken a területeken csak ezt használja. Más vidékeken (például az Ibériai-félsziget) közel azonos mértékű a fán és a sziklán fészkelők aránya.

Táplálékát elsősorban a békák, a halak és a gyíkok jelentik, de ha alkalom adódik, nem veti meg a vízi rovarokat és az apróbb emlősöket sem. Gyakran látni nedves réteken, mocsaras területeken, az áradások levonulása után kiszáradó pocsolyáknál, ahol az ottragadt halak könnyű prédák. Megfigyelhető holtágak sekély vizében is, ahol a gémfélékkel együtt keresi táplálékát. A madarak halászati módja azonban jelentősen eltér: a legtöbb gémféle várja a halat, a gólya inkább keresi a zsákmányt, szűri a vizet (mozdulatsora hasonló a kanalas gémekhez).

Az Európában fészkelő fekete gólya állomány nagyságát 6 500-19 000 párra becsülik, a legjelentősebb populációk Oroszországban, Törökországban, Lettországban, Fehéroroszországban és Lengyelországban élnek [Haraszthy László (szerk.): *Magyarország madarai*. Budapest, 1998. 29. oldal]. Hazai fészkelő állományáról viszonylag pontos adatok állnak rendelkezésre (MME Ragadozó-védelmi Szakosztály 2003-as jelentése 14. oldal). Amíg az 1990-es évek elején 150 pár körüli fészkelőről beszélhettünk, addig az említett jelentés készítése idején a szakemberek 250 pár körülire tették nagyságukat. Egyúttal meg kell jegyezni, hogy ennek nem a faj terjeszkedése, hanem elsősorban a kutatási intenzitás növekedése és a felmért területek nagyságának bővítése az oka. Gemencen mintegy 40 pár fészkel.

A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (a továbbiakban MME, az elnevezés 1990-ben egészült ki a Természetvédelmi szóval) 1974-es megalakulását és szervezeti kiépülését követően 1980-ban a bajai Ifjúsági Ház programjaként Kalocsa Béla vezetésével megalakult Vad- és Madárvédelmi Szakkör kezdte meg a Baja környéki Duna-ártér rendszeres madártani kutatását. Hamarosan az MME Ragadozó-védelmi Szakosztályának Fekete gólya-védelmi Programja (koordinátora: Kalocsa Béla) keretében folytatódott a munka. Az 1990-es évek közepén számos ország részvételével nemzetközi, színes gyűrűket használó és egyedi kóddal ellátott jelölési program indult, amelynek során számos Baja környéki fekete gólya jegyezte el magát a tudománnyal. Ezek a tudományos célú gyűrűzések mind a mai napig zajlanak.

Az eddigi legöregebb magyar fekete gólya, egyben az első, amely színes gyűrűt kapott a hazai programban: a bal lábán lévő gyűrű száma 500. (Fotó: Mórocz Attila)

A szükséges hatóságok engedélyével és az érintett szervezetek bevonásával 2005. március 11-én az egyik gemenci fészeknél webkamerát szereltek fel, amellyel közvetlen közelről és zavarásmentesen lehetségessé vált a költőpár életének megfigyelése. A biztató kezdet után a madarak mégsem ezt a fészket választották utódaik felneveléséhez. A következő évben a pár ismét megjelent a kamerás fészeknél, sajnos a lerakott 3 tojás egyike sem kelt ki. Később pedig a kis fiókák betegedtek meg és pusztultak el.

A Natura 2000 madártávlatból elnevezésű program keretében nyolc országban összesen 20 fekete gólyát (közülük 2005. július elején két magyarországit) láttak el műholdas jeladóval. A Margitnak és a Koppánynak elnevezett honi (előbbi Dunafalva mellett, utóbbit Csátalja határában fogták be) madarak a költés befejezése után egy ideig a környéken kóboroltak, majd szeptember második felében indultak meg határozottan a Balkán félsziget déli részei felé. Koppány jelei Törökországban utóbb egy helyre mutattak, majd megszűntek. Egy 2007-es kutatás során sikerült kétséget kizáróan tisztázni, hogy Yumurcakli nevű falu közelében áramütés következtében elpusztult. Margit több pihenő közbeiktatásával Etiópiáig jutott el, ahonnan a következő években rendre visszatért, és több éven keresztül sikeresen is költött.

Többek között ilyen előzményeket követően a szükséges engedélyeztetés után a Gemenc Zrt., a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság és az MME együttműködésének eredményeképpen idén felszerelt kameráknak köszönhetően egy gemenci fekete gólya költőpár életébe pillanthatunk be. A pár egyik tagja (1999-ben Bogyiszlón fiókaként gyűrűzte Kalocsa Béla, azóta színes lábgyűrűjét többször leolvasták Izraelben) március 5-én érkezett vissza a harmadik éve használt fészekbe, ahol március 17-én a pár másik tagja is felbukkant. A madarak még aznap pározottak. Az együttműködő szervezetek honlapjain – www.ddnp.hu, www.gemenczrt.hu, www.mme.hu – nemcsak a fészek pillanatnyi eseményeit követhetjük, hanem a rendszer üzemeltetőinek köszönhetően több, néhány perc hosszúságú filmben visszanezhetjük az elmúlt időszak legfontosabb eseményeit. Így a téma iránt érdeklődők nem maradnak le semmilyen fontos eseményről.

Érdeemes megjegyezni, hogy a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság internetes oldalán – www.hnp.hu – egy rétisas pár családneveléséről kaphatunk a fészekkamerán keresztül képet. Költésük a fekete

A gemenci bekamerázott fészek egyik fekete gólyája

gólyakénál jóval előrébb tart: a szülők cikünk írásának idején két pihetollazatban lévő fiókájukat gondozzák.

A fekete gólya a Magyar Közlöny 2012. szeptember 28-án kiadott 128. számában megjelent, a vidékfejlesztési miniszter 100/2012. számú rendelete szerint fokozottan védett, természetvédelmi eszmei értékű 500 000 forint.

Dr. Nebojszki László – Mórocz Attila

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033 20030119

Postacím:
6500 Baja, Munkácsy Mihály u. 9.
Telefon: 79/322-945

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Telefon: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**